

NAUKI HUMANISTYCZNE
I SPOŁECZNE
W PERSPEKTYWIE
INTERDYSCYPLINARNEJ

TOM VIII

REDAKCJA NAUKOWA
DAWID KOBYLAŃSKI

**REDAKCJA
DAWID KOBYLAŃSKI**

**NAUKI
HUMANISTYCZNE
I SPOŁECZNE W PERSPEKTYWIE
INTERDYSCYPLINARNEJ**

TOM VIII

ARCHAEOGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

KOMITET REDAKCYJNY:

DAWID KOBYLAŃSKI (PRZEWODNICZĄCY)

PIOTR BIAŁKOWSKI

ALEKSANDRA BOGUSZ

ALEKSANDRA JUSIAK

ADRIAN WASILEWSKI

MAGDA ZALEWSKA

REDAKCJA TECHNICZNA

BEATA CHMIELEWSKA

PATRYK KOS

RAFAŁ MINIERSKI

MAŁGORZATA BUDNIK-MINERSKA

RECENZJA

DR JUSTYNA KOCIEMBA-ŻULICKA

DR TOMASZ SŁAPCZYŃSKI

DR MICHAŁ STACHURSKI

KOREKTA REDAKTORSKA, SKŁAD I PROJEKT OKŁADKI

KAROL ŁUKOMIAK

© COPYRIGHT BY AUTHORS & ARCHAEGRAPH

ISBN: 978-83-67959-17-9

WERSJA ELEKTRONICZNA DOSTĘPNA NA STRONIE INTERNETOWEJ WYDAWCY:

www.archaeograph.pl

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

ŁÓDŹ, WRZESIEŃ 2023

SPIS TREŚCI

PRZEDMOWA.....	6
POSTĘPOWANIE W PRZYPADKU WYKORZYSTYWANIA SEKSUALNEGO MAŁOLETNIEGO W KANONICZNYM ORAZ POLSKIM PORZĄDKU PRAWNYM – ASPEKTY PRAWNOPORÓWNAWCZE.....	7
AGATA TARNACKA	
PRZEMOC PARTNERSKA WŚRÓD MŁODZIEŻY – PROPOZYCJA PROGRAMU PROFILAKTYCZNEGO.....	21
ADRIANNA GRUSZKA	
SPEKTRUM AUTYZMU W POPULARNYCH POŁUDNIOWOKOREAŃSKICH SERIALACH.....	33
ADRIANNA GRUSZKA	
PROZOPAGNOZJA – FUNKCJONOWANIE EMOCJONALNE I SPOŁECZNE, AUTOSTYGMATYZACJA I ANALIZA OBRAZU ZABURZENIA PRZEDSTAWIONA W SERIALU „HOLOGRAMOWA MIŁOŚĆ”.....	50
ADRIANNA GRUSZKA	
EKONOMICZNE ASPEKTY PLANOWANIA PRODUKCJI.....	56
ŁUKASZ JANKOWSKI	
OCZEKIWANIA MŁODYCH DOROSŁYCH WOBEC PRACODAWCY I CZEKAJĄCYCH ICH WYZWAŃ ZAWODOWYCH.....	68
MAGDALENA BARTCZAK, AGNIESZKA SZYMANKOWSKA	

PRZEDMOWA

Z przyjemnością przedstawiamy Państwu tom VIII monografii, wydany w ramach serii wydawniczej *Nauki humanistyczne i społeczne w perspektywie interdyscyplinarnej*, na który składa się sześć autorskich rozdziałów. Publikacja powstała w wyniku współpracy badaczy z różnych polskich ośrodków akademickich. W niniejszym tomie można znaleźć opracowania przedstawicieli: Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Uniwersytetu Łódzkiego oraz Akademii Nauk Stosowanych w Koninie.

Głównym celem przygotowania niniejszej publikacji było stworzenie młodym (lecz nie tylko) badaczom przestrzeni do prezentacji swoich kierunków badawczych oraz naukowych zainteresowań. Tak sformułowany wielowymiarowy oraz szeroki temat monografii umożliwił zgromadzenie w jednym miejscu naukowców reprezentujących różne dyscypliny naukowe.

W imieniu komitetu redakcyjnego chciałbym przekazać szczególne słowa uznania recenzentom artykułów i podziękować za poświęcony czas i wszystkie cenne uwagi, które wpłynęły na wysoką wartość merytoryczną tomu. Mamy nadzieję, że publikacja ta stanie się motywacją i inspiracją dla młodych badaczy do dalszej pracy naukowej.

Komitet Redakcyjny

AGATA TARNACKA
UNIwersytet
KARDYNAŁA STEFANA WYSZYŃSKIEGO W WARSZAWIE

POSTĘPOWANIE W PRZYPADKU WYKORZYSTYWANIA SEKSUALNEGO MAŁOLETNIEGO W KANONICZNYM ORAZ POLSKIM PORZĄDKU PRAWNYM – ASPEKTY PRAWNOPORÓWNAWCZE

Streszczenie: Zarówno kanoniczna, jak i polska procedura karna oparte są na zasadach oraz korzystają z instytucji wywodzących się z prawa rzymskiego, w konsekwencji czego ich przebieg jest pod wieloma względami podobny. W niniejszym studium dokonana zostanie analiza wybranych różnic istniejących pomiędzy polskim postępowaniem karnym a kanoniczną procedurą karną stosowaną w przypadku wykorzystania seksualnego małoletniego, uprzednio jednak przedstawiona zostanie materia i cechy przestępstwa (w obu porządkach prawnych) z powodu, którego jest ono inicjowane. Kanoniczna procedura karna oraz polskie postępowanie karne łączy wiele podobieństw, ale też występuje między nimi szereg różnic. Prowadzenie obydwu postępowań nie wyklucza się wzajemnie. Sprawca dopuszczający się wykorzystywania seksualnego wobec małoletniego może zostać pociągnięty do odpowiedzialności jednocześnie przez kompetentną władzę kościelną, jak i państwową.

Słowa kluczowe: pedofilia, wykorzystywanie seksualne, wykorzystywanie seksualne małoletnich przez duchownych

WSTĘP

Zarówno kanoniczna, jak i polska procedura karna oparte są na zasadach oraz korzystają z instytucji wywodzących się z prawa rzymskiego,

w konsekwencji czego ich przebieg jest pod wieloma względami podobny. Polską procedurę karną reguluje ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego [Dz. U. z 1997 r. Nr 89, poz. 555 ze zm.; dalej: k.p.k.], zaś kanoniczna procedura karna w przypadku przestępstwa wykorzystywania seksualnego została określona przede wszystkim w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r., którego normy zostały później uszczegółowione w kolejnych dokumentach, którymi są: *Normae de gravioribus delictis* ogłoszone przez Jana Pawła II w Liście Apostolskim Motu Proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 30 kwietnia 2001 r. (normy te doczekały się zmian za sprawą *Rescriptum ex Audientia SS.mi Benedykta XVI* z 21 maja 2010 r. i *Rescriptum ex audientia SS.mi Franciszka* z 4 października 2019 r. *wprowadzający pewne zmiany do Normae de gravioribus delictis* [Kongregacja Nauki Wiary 2019; dalej: NGD], we wskazaniach zawartych w Liście Okólnym Kongregacji Nauki Wiary z 3 maja 2011 r. tj. *Lettera Circolare Tra le importanti responsabilità per aiutare le Conferenze Episcopali nel preparare Linee guida per il trattamento dei casi di abuso sessuale nei confronti di minori da parte di chierici* (Kongregacja Nauki Wiary, 2011; dalej: KNW) oraz w Liście apostolskim Motu Proprio *Vos estis lux mundi* z 9 maja 2019 r. Franciszka [Franciszek 2019; dalej: VELM]. W niniejszym studium dokonana zostanie analiza wybranych różnic istniejących pomiędzy polskim postępowaniem karnym a kanoniczną procedurą karną stosowaną w przypadku wykorzystania seksualnego małoletniego, uprzednio jednak przedstawiona zostanie materia i cechy przestępstwa (w obu porządkach prawnych) z powodu, którego jest ono inicjowane.

MATERIA I CECHY PRZESTĘPSTWA SEKSUALNEGO WYKORZYSTANIA MAŁOLETNIEGO

Jak określa doktryna, „przestępstwo seksualnego wykorzystania małoletniego (określane nierzadko skrótowo mianem pedofilii) jest typem czynu zabronionego określonym w art. 200 k.k.” [Bocheński 2016], znajdującym się w części szczególnej ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny [Dz. U. z 1997 Nr 88 poz. 553 ze zm.; dalej: k.k.] w rozdziale XXV (Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności). W prawie kanonicznym przestępstwo to zostało określone w kan. 1398 § 1 n. 1 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. (dalej także: KPK), który znajduje się w tytule VI (Przestępstwa przeciwko życiu, godności i wolności człowieka), księgi VI (Sankcje w Kościele) tego kodeksu. Każdy z typów czynów zabronionych z art. 200 k.k. (obcowanie płciowe z małoletnim poniżej lat 15 art. – 200 § 1 k.k., spowodowanie

lub narażanie małoletniego poniżej lat 15 na kontakt z treściami pornograficznymi – art. 200 § 3 k.k., prezentowanie małoletniemu poniżej lat 15 wykonanie czynności seksualnej – art. 200 § 4 k.k. oraz propagowanie treści pornograficznych wobec małoletnich – art. 200 § 5 k.k.) jeżeli jego sprawcą jest osoba duchowna, odpowiada przestępstwu określonemu w kan. 1398 § 1 n. 1 KPK tj. przestępstwu przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu popełnionemu przez duchownego z wykorzystaniem małoletniego.

Przestępstwo z art. 200 k.k. należy do przestępstw powszechnych, jego podmiotem może być każdy człowiek, który spełnia ogólne warunki odpowiedzialności karnej. Inaczej jest w prawie kanonicznym, gdzie przestępstwo przeciw szóstemu przykazaniu Dekalogu z samej jego definicji jest przestępstwem dokonany przez duchownego z małoletnim, ponadto najcięższa kara jaką jest zagrożone to kara wydalenia ze stanu duchownego, która dotyczyć może wyłącznie duchownych. Przedmiotem czynności wykonawczej wszystkich przestępstw obejmujących zachowania przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z małoletnim jest osoba poniżej 18 roku życia lub bezradna, zaś w przypadku przestępstw z art. 200 § 1 k.k. we wszystkich odmianach, jest to małoletni, który nie ukończył lat 15.

Przestępstwo przeciw szóstemu przykazaniu Dekalogu popełnione przez duchownego z małoletnim ulega przedawnieniu po 20 latach z możliwością uchylenia przedawnienia przez Kongregację Nauki Wiary. Przedawnienie zaczyna się liczyć od dnia, w którym małoletni pokrzywdzony skończył osiemnaście lat (art. 7 NGD). Polski kodeks karny nie wyznacza liczbowo okresu przedawnienia dla przestępstw z art. 200 § 1 k.k., reguluje je w inny sposób wprowadzając zasadę, że przedawnienie karalności tego przestępstwa nie może nastąpić przed ukończeniem przez pokrzywdzonego małoletniego 30. roku życia. Dodatkowo, zgodnie z art. 106a k.k. wyłącza zatarcie skazania za to przestępstwo, w przypadku, gdy sprawca został skazany na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania.

ZASADY POSTĘPOWANIA KARNEGO

Jedną ze wspólnych zasad stosowanych obecnie w obydwóch procedurach karnych w niemal identyczny sposób (identyczny nawet jak w prawie rzymskim) jest zakaz orzekania sędziego ponad żądanie stron [Laskowska-Hulisz 2017], ponadto warto wskazać na aktualną w obu procedurach zasadę obejmującą prawo oskarżonego do obrony oraz domniemania jego niewinności (art. 5 k.p.k.; kan. 1772 KPK) [Mozgawa-Saj 2018]. Wypada tutaj dodać,

że w polskim porządku prawnym, zgodnie z art. 406 k.p.k. oraz art. 453 § 3 k.p.k. oskarżony zawsze ma prawo do ostatniego słowa, a uprawnienie to jest tak samo obecne w kanonicznej procedurze karnej, gdzie oskarżony ma prawo do tego „by pisał lub przemawiał ostatni” [kan. 1725 KPK].

PODZIAŁ PROCEDUR NA STADIA POSTĘPOWANIA

Każda z procedur podzielona jest na te same podstawowe stadia – rozpoczynając od postępowania przygotowawczego (zainicjowanego zawiadomieniem o przestępstwie, a zakończonym sporządzeniem aktu oskarżenia), przez postępowanie sądowe (w tym odwoławcze), a kończąc na wykonaniu kary. Warto jednak zwrócić uwagę na czynności, które dokonywane są po zakończeniu postępowania przygotowawczego. Zgodnie z art. 331 § 1 k.p.k. po zamknięciu postępowania przygotowawczego prokurator wnosi akt oskarżenia do sądu, w którym toczyć się będzie postępowanie. Od tego momentu podejrzany uzyskuje status oskarżonego. Po wniesieniu aktu oskarżenia, w pierwszej kolejności następuje jego formalna kontrola dokonywana przez prezesa sądu (przewodniczącego wydziału lub innego upoważnionego sędziego) (art. 337 § 1 k.p.k. w zw. z art. 93 § 2 k.p.k.). Jeżeli akt oskarżenia odpowiada warunkom formalnym, sprawa zostaje skierowana na rozprawę, by doszło do sądowej kontroli oskarżenia. Jest tutaj tylko jedna droga postępowania. Natomiast w kanonicznej procedurze karnej biskup za każdym razem po przeprowadzeniu wstępnego dochodzenia w sprawie duchownego podejrzanego o przestępstwo przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z osobą małoletnią, powiadamia o tym Kongregację Nauki Wiary (por. art. 16 NGD; p. II KNW). Kongregacja w przypadku szczególnych okoliczności może zastrzec sobie prowadzenie sprawy. Jeśli nie zdecyduje o zastrzeżeniu, poleca biskupowi dalsze postępowanie, przekazując mu instrukcje (art. 16 NGD)¹. W instrukcjach wskazuje jakie (poza zastosowanymi środkami zapobiegawczymi) należy podjąć działania w celu ochrony osób pokrzywdzonych, przed podejrzanym [Dohnalik 2015]. Przede wszystkim jednak dokonuje wyboru dalszej drogi postępowania w sprawie. Zazwyczaj decyduje o przeprowadzeniu sądowego procesu karnego, jednak są wyjątkowe sytuacje, w których wybiera postępowanie karno-administracyjne lub specjalną interwencję Papieża (art. 21 § 2 NGD).

¹ Jeśli natomiast sprawa zostałaby skierowana bezpośrednio do Kongregacji jeszcze przed tym, jak dojdzie do przeprowadzenia wstępnego dochodzenia, dykasteria ta może przeprowadzić je samodzielnie (art. 17 NGD).

Regulacje odnoszące się do zawiadomienia o podejrzeniu popełnienia przestępstwa również wykazują duże zróżnicowanie. Zgodnie z art. 240 § 1 k.k., zawiadomienia organów postępowania o przestępstwie z art. 200 § 1 k.k. obligatoryjnie dokonać musi, każdy kto posiada wiarygodną wiadomość o jego przygotowaniu, usiłowaniu lub dokonaniu. Niezawiadomienie stanowi odrębne przestępstwo, zagrożone karą pozbawienia wolności do lat 3. W prawie kanonicznym istnieje obowiązek niezwłocznego zawiadomienia o popełnieniu przez duchownego z małoletnim przestępstw przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu wymienionych w VELM, a spoczywa na duchownych, osobach konsekrowanych oraz członkach stowarzyszeń życia apostołskiego². Obowiązek ten powstaje na skutek posiadania przez wskazane osoby wiadomości lub uzasadnionych powodów, co do tego, że czyn został dokonany. Obowiązek ten polega na bezzwłocznym powiadomieniu ordynariusza miejsca zdarzenia (zazwyczaj jest nim biskup) o dokonaniu przestępstwa. Zgodnie z art. 3 § 1 VELM zawsze istnieje możliwość bezpośredniego zawiadomienia Stolicy Apostolskiej lub legata papieskiego. Biskup rzymski przewidział tym samym różne sytuacje, z którymi może zmagać się pokrzywdzony nadużyciem seksualnym. Osobną procedurę dotyczącą zawiadomienia uregulowano dla czynów popełnionych przez tzw. wyższych duchownych. Ustawodawca stworzył katalog, który nie pominął żadnego duchownego mającego władzę w Kościele³. W przypadku podejrzenia biskupa Kościoła łacińskiego, władza kościelna, która otrzymała zgłoszenie, przekazuje je bezpośrednio do Stolicy Apostolskiej oraz do metropolity prowincji kościelnej, w której zamieszkuje podejrzany (art. 8 VELM). Następnie metropolita bezzwłocznie zawiadamia Kongregację Nauki Wiary bezpośrednio lub przez legata papieskiego.

Kolejno następuje etap dochodzenia wstępnego, który wykształcony został w XII wieku przez proces kanoniczny, który traktował go jako jeden z istotnych elementów postępowania karnego, przyczyniając się w ten sposób do rozwoju nowożytnego procesu karnego w ogóle [Pawluk 1964]. W polskiej procedurze karnej przyjmuje się, że w przypadku przestępstw z art. 200 § 1 k.k. prowadzone jest śledztwo, zaś w przypadku przestępstw

² Pozostali członkowie Kościoła również mogą złożyć zawiadomienie, nie są jednak zobligowani przez przepisy.

³ W pierwszej kolejności wymienieni zostali kardynałowie, patriarchowie, biskupi i legaci papiescy, następnie duchowni, którzy jako pasterze kierowali Kościołem partykularnym (i osoby w prawie z nim zrównane z obrządku łacińskiego lub wschodniego, nie wykluczając ordynariatów personalnych). Kolejną grupę podlegającą karze za czyny popełnione w trakcie sprawowania władzy stanowią duchowni, którzy kierowali duszpasterstwem prałatury personalnej. Katalog osób zamykają przełożeni instytutów życia konsekrowanego lub stowarzyszeń życia apostołskiego na prawie papieskim, a także klasztorów *sui iuris* (art. 6 VELM).

z art. 200 § 3-5 k.k. dochodzenie [Banoth 2017]. Postanowienie o wszczęciu śledztwa wydaje prokurator (art. 305 § 3 k.p.k.), zaś o wszczęciu dochodzenia organ prowadzący postępowanie (art. 325e § 1 k.p.k.) – zasadniczo Policja. Jeśli przybiera formę śledztwa powinno zostać ukończone w ciągu 3 miesięcy (art. 310 § 1 k.p.k.), jeśli zaś prowadzone jest w formie dochodzenia, w ciągu 2 miesięcy (art. 325i § 1 k.p.k.). Śledztwo w prawie kanonicznym, co do zasady nie ma wyznaczonych granic czasowych. Jednak śledztwo w sprawie o czyny wymienione w art. 1 VELM, gdy popełnione zostały przez wyższych duchownych nie powinno trwać dłużej niż 90 dni (art. 12 § 9 VELM; art. 14 VELM). Podczas dochodzenia wstępnego prowadzonego przez organy państwowe regułą jest przedstawienie zarzutów i przesłuchanie podejrzanego, co w prawie kanonicznym ma miejsce rzadko, a pierwsze przesłuchanie oskarżonego zazwyczaj następuje podczas postępowania dowodowego już na etapie procesu sądowego [Lempa 2013].

PRZESŁUCHANIE MAŁOLETNIEGO

Przesłuchanie małoletniego, co do zasady nie ma miejsca w procesie kanonicznym, jeśli ten nie ukończył lat 14, choć istnieje możliwość dokonania takiego przesłuchania na mocy dekretu sędziego. Wtedy odbywa się szczególny rodzaj przesłuchania, które powinno być dostosowane do stopnia rozwoju przesłuchiwanego [Wrenn 2000; Lempa 2013], jednak nie zostało ono objęte dodatkowymi regulacjami dotyczącymi formy, czy miejsca, jak przewiduje to k.p.k. w art. 185a. Zgodnie z art. 185a § 1 k.p.k. małoletni pokrzywdzony poniżej lat 15 przesłuchiwany jest w charakterze świadka tylko wówczas, gdy jego zeznania mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, i tylko raz, chyba że wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub żąda tego oskarżony, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego. Przesłuchanie sąd przeprowadza na posiedzeniu z udziałem biegłego psychologa, w odpowiednio przystosowanych pomieszczeniach. Obrońca, pełnomocnik, osoba reprezentująca małoletniego tj. wykonująca prawa małoletniego na podstawie art. 51 § 2 k.p.k. lub osoba pełnoletnia wskazana przez pokrzywdzonego również mogą wziąć udział w przesłuchaniu [zob. więcej Malarewicz-Jakubów, Kroczyk-Sawicka 2018]. Małoletniemu pokrzywdzonemu przysługuje również uprawnienie przewidziane w art. 299a 1 § k.p.k. tj. możliwość żądania, by w czynności, w której bierze on udział, wzięła udział również wskazana przez niego osoba. Uprawnienie to jest o tyle istotne, że gwarantować

ma wsparcie psychiczne podczas przeprowadzania czynności śledztwa lub dochodzenia, [Boratyńska, Chojniak, Jasiński 2016] które zawsze są sytuacjami trudnymi.

Ustawodawca Kościelny w swoich znacznie mniej obszernych regulacjach nie przewiduje również innych szczególnych form przesłuchania świadka, które z kolei reguluje k.p.k., takich jak okazanie, przesłuchanie przy okazji oględzin, czy eksperyment. Ponadto prawa i obowiązki świadka w polskim postępowaniu karnym są bardziej rozbudowane w stosunku do tych uregulowanych w prawie kanonicznym. Ustawodawca kościelny przyznaje znacznie mniej praw i obowiązków świadkowi, aniżeli polski. W KPK do praw i obowiązków świadka należą: obowiązek stawienia, obowiązek mówienia prawdy, prawo do odmowy odpowiedzi na pytanie oraz prawo do zwrotu poniesionych kosztów, zaś w k.p.k. ponad te wymienione to także: obowiązek złożenia zeznań, obowiązek złożenia przyrzeczenia, obowiązek poddania się badaniom i oględzinom, prawo do odmowy złożenia zeznań, prawo do zwolnienia od zeznawania, prawo do żądania przesłuchania z wyłączeniem jawności stron [Grochowska 2018]. Ponadto w ramach kanonicznej procedury karnej zadawanie pytań świadkom należy do sędziego, a jeśli inne osoby chciałyby zadać pytanie świadkowi mogą to uczynić wyłącznie za pośrednictwem sędziego przesłuchującego (kan. 1533 KPK). Zgodnie zaś z art. 370 § 1 k.p.k. pytania takie można kierować bezpośrednio do świadków, co więcej może je zadawać także osoba reprezentująca małoletniego pokrzywdzonego.

ŚRODKI DOWODOWE

Żadna z procedur nie pomija wnoszenia przez strony wniosków dowodowych (art. 169 k.p.k.; kan. 1527 § 1 KPK), w tym wniosków o powoływanie biegłych ze względu na potrzebę wydania specjalistycznej opinii. Wśród dowodów w sprawie o przestępstwo przeciw szóstemu przykazaniu Dekalogu, popełnione przez duchownego z osobą poniżej osiemnastego roku życia, powinien znaleźć się dowód z opinii biegłego specjalisty (kan. 1550 KPK) (np. psychologa) orientującego się w materii zaburzeń preferencji seksualnych, do których należy pedofilia (Krawczyk, Świącicki 2020). Podobnie dzieje się w postępowaniu prowadzonym przez sąd powszechny. I podobnie też w obu postępowaniach opinia biegłego nie jest dla sądu wiążąca. W prawie kanonicznym istnieje ponadto możliwość wyznaczenia przez strony biegłych prywatnych, jednak muszą zostać zatwierdzeni przez przewodniczącego kolegium sędziowskiego (kan. 1581 § 1 KPK). Natomiast Kodeks postępowania karnego

w art. 393 § 3 k.p.k. nie dopuszcza biegłych prywatnych w postępowaniu, ale wprowadza możliwość, by na rozprawie odczytywane były „wszelkie dokumenty prywatne, powstałe poza postępowaniem karnym, w szczególności oświadczenia, publikacje, listy oraz notatki”. Oznacza to, że „opinia prywatna” jest dowodem w sprawie, podlegającym ujawnieniu i zaliczeniu w poczet materiału dowodowego, a zatem podlega swobodnej ocenie przez organ procesowy w kontekście całokształtu materiału dowodowego zgromadzonego w danej sprawie (por. art. 7 k.p.k.) [Eichstaedt 2016].

Ponadto w przypadku, gdy w polskiej procedurze karnej sędzia wyda postanowienie o odrzuceniu środka dowodowego stronie nie przysługuje środek odwoławczy w postaci zażalenia [Bratoszewski i in. 2003: 741], niezależnie od tego, czy zapadło w postępowaniu przygotowawczym, czy też w postępowaniu sądowym (art. 459 § 1 k.p.k.). Zgodnie zaś z prawem kanonicznym, jeśli sędzia odrzuci jakiś środek dowodowy, a strona ponownie wykazuje jego konieczność i dalej żąda jego dopuszczenia, sędzia powinien dokonać jak najszybszego rozstrzygnięcia (kan. 1527 § 2 KPK). Przy czym rozstrzygnięcie sędziego nie będzie już zaskarżalne (kan. 1629 n. 5 KPK). Warto jednak zaznaczyć, że choć strona nie może wnieść zaskarżenia, to może prosić sędziego o zmianę decyzji. Sędzia bowiem zawsze ma prawo – dla słusznego powodu uznanego przez niego samego (po wysłuchaniu stron) lub przedstawionego przez stronę – odwołać lub zmienić swój pierwszy dekret o niedopuszczeniu określonych środków dowodowych [Szytchmiller 2018].

UDZIAŁ OBROŃCY OSKARŻONEGO

W każdym z postępowań występuje obrońca oskarżonego, jednak tylko w procesie kanonicznym jest to zawsze obligatoryjne (kan. 1481 § 2 KPK). W k.p.k. zaś, wyłącznie, gdy zostanie spełniona, któraś z przesłanek zawartych w art. 79 § 1 k.p.k. np. gdy w toku postępowania karnego zachodzi uzasadniona wątpliwość czy zdolność oskarżonego do rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania swoim postępowaniem nie była w czasie popełnienia tego czynu wyłączona lub w znacznym stopniu ograniczona. Podobnie jest przy pełnomocnictwie – polska procedura karna nie wyróżnia obligatoryjnego pełnomocnictwa⁴, zaś w procesie kanonicznym małoletni musi mieć pełnomocnika, a w razie, gdyby nie miał, sędzia mianuje go z urzędu (kan. 1481 § 3 KPK).

⁴ Poza przymusem adwokacko-radcowskim (art. 87¹ k.p.c.).

REPREZENTACJA MAŁOLETNIEGO POKRZYWDZONEGO

Istotną kwestię w polskim postępowaniu karnym stanowi reprezentacja małoletniego pokrzywdzonego. Zgodnie z art. 51 § 2 k.p.k. prawa jego wykonuje przedstawiciel ustawowy albo osoba, pod której stałą pieczę pokrzywdzony pozostaje. Jednak dla ustalenia, kto będzie reprezentował małoletniego pokrzywdzonego w postępowaniu karnym niezbędne jest określenie relacji łączącej przedstawiciela ustawowego albo opiekuna faktycznego z oskarżonym. Zgodnie bowiem z uchwałą Sądu Najwyższego z 30 września 2010 r. (KZP 10/10, OSNKW 2010, z. 10, poz. 84) rodzic małoletniego nie może, działając w charakterze przedstawiciela ustawowego, wykonywać praw tego małoletniego jako pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, gdy oskarżonym jest drugi z rodziców. W literaturze podnosi się nawet, że pozostawanie rodzica w konkubinacie albo w stosunku pokrewieństwa z podejrzanym również wyklucza udział w czynnościach polegających na wykonywaniu praw i obowiązków małoletniego pokrzywdzonego [Krawiec 2012]. Wobec powyższego, jedną z pierwszych czynności, jakie podejmuje sąd podczas rozprawy głównej jest ustalenie kto i na jakiej podstawie wykonuje prawa i obowiązki małoletniego, jeśli bowiem okazałoby się, że jest to osoba, której udział jest niedopuszczalny, sąd postanawia o powołaniu kuratora. Instytucja reprezentacji nie występuje w kanonicznej procedurze karnej, gdzie prawa małoletniego pokrzywdzonego wykonuje obligatoryjnie ustanowiony pełnomocnik (kan. 1481 § 3 KPK).

PRYZNANIE SIĘ DO WINY

Kolejną istotną różnicę stanowią następstwa przyznania się oskarżonego do winy. W kanonicznej procedurze karnej przyznanie się oskarżonego do winy nie skutkuje zakończeniem sprawy, gdyż nie jest to traktowane jako pełny dowód (kan. 1536 § 2 KPK). Wymaga więc skonfrontowania z innymi okolicznościami sprawy. W prawie polskim, zaś funkcjonuje instytucja dobrowolnego poddania się kaze (art. 387 § 1 k.p.k.). Sąd może uwzględnić wniosek o wydanie wyroku skazującego i wymierzenie określonej kary lub środka karnego, jeżeli prokurator oraz reprezentujący małoletniego pokrzywdzonego się temu nie sprzeciwią (art. 387 § 2 k.p.k.) np. ze względu na charakter czynu. Przyjęcie przez sąd wniosku, pozwala na wyeliminowanie przeprowadzenia postępowania dowodowego (art. 387 § 2 k.p.k.), co znacznie skraca czas rozpatrywania sprawy, a tym samym chroni pokrzywdzonego

przed wtórną wiktyimizacją.

NAPRAWIENIE SZKODY

Ostatnia kwestia, na którą warto zwrócić uwagę, to naprawienie szkody. Zgodnie z kan. 1729 § 1 KPK, pokrzywdzony może wnieść skargę sporną o naprawienie szkód, które poniósł. W takim wypadku przewodniczący kolegium sędziowskiego wzywa poszkodowanego do sądu celem ustalenia przedmiotu sporu, by dokonać rozstrzygnięcia polubownego, zanim jeszcze dojdzie do wszczęcia procesu karnego (kan. 1718 § 4 KPK). Kodeks postępowania karnego również przewiduje możliwość żądania naprawienia szkody, jednak w inny sposób. Jeżeli nie zostało wytoczone powództwo cywilne, pokrzywdzony a także prokurator może złożyć wniosek o nałożenie obowiązku naprawienia szkody (art. 49a k.p.k.). Skorzystać z tego uprawnienia można do zakończenia pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego na rozprawie głównej. Ponadto zgodnie z art. 46 § 1 k.k. w razie skazania sąd sam może orzec, a na wniosek orzeka, stosując przepisy prawa cywilnego, obowiązek naprawienia, w całości albo w części, wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę.

ZAKOŃCZENIE

Kanoniczna procedura karna oraz polskie postępowanie karne łączy wiele podobieństw, ale też występuje między nimi szereg różnic. Prowadzenie obydwu postępowań nie wyklucza się wzajemnie. Sprawca dopuszczający się wykorzystywania seksualnego wobec małoletniego może zostać pociągnięty do odpowiedzialności jednocześnie przez kompetentną władzę kościelną, jak i państwową. Prowadzenie kanonicznego dochodzenia wstępnego nie zwalnia, bowiem od obowiązku zawiadomienia o możliwości popełnienia przestępstwa organów państwowych (art. 19 VELM). I z drugiej strony, wcześniejsza interwencja władzy państwowej nie zwalnia władzy kościelnej z konieczności własnej interwencji (por. kan. 1344 KPK). Możliwe są zatem sytuacje domagające się dodatkowego ukarania na płaszczyźnie prawa karnego kanonicznego, pomimo zastosowanej już sankcji karnej na płaszczyźnie prawa państwowego [Borek 2015].

BIBLIOGRAFIA

- Banoth M.
2017 *Śledztwo czy dochodzenie*, Słupsk.
- Bocheński M.
2016 *Prawnokarna reakcja wobec sprawców przestępstw z art. 197 KK i art. 200 KK w świetle teorii i badań empirycznych*, Warszawa.
- Boratyńska K. T., Chojniak Ł., Jasiński W.
2016 *Postępowanie karne*, Warszawa.
- Borek D.
2015 *Sextum Decalogi praeceptum w kanonicznym prawie karnym aktualnie obowiązującym*, Tarnów.
- Bratoszewski J., Gardocki L., Gostyński Z., Przyjemski S. M., Stefański R. A., Zabłocki S.
2003 *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, Warszawa.
- Dohnalik J.
2015 *Prawo kanoniczne wobec nadużyć seksualnych duchownych względem dzieci i młodzieży*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka”, nr 14 (1), s. 50-66.
- Eichstaedt K.
2016 *Znaczenie opinii prywatnej w postępowaniu karnym*, „Prokuratura i Prawo”, nr 4, s. 90-98.
- Franciszek
2019 *Motu proprio Vos estis lux mundi*, „Communicationes”, nr 51, s. 23-33.
- Grochowska N.
2018 *Pojęcie świadka w kanonicznym i polskim postępowaniu karnym*, „Kościoł i Prawo”, t. 7 (20), nr 2, s. 173-190.
- Krawiec A. Z.
2012 *Małoletni pokrzywdzony w polskim procesie karnym*, Toruń.
- Laskowska-Hulisz A.
2020 *Ne eat iudex ultra petita partium od prawa rzymskiego do czasów współczesnych. Uwagi na tle polskiego procesu cywilnego*, „Zeszyty Naukowe KUL”, nr 60 (3), s. 407-426.
- Lempa F.
2013 *Kanoniczna ochrona karna małoletnich przed nadużyciami seksualnymi*,

Białystok.

Malarewicz-Jakubów A., Kroczyk-Sawicka Z.

2018 *Prawne aspekty przesłuchania małoletniego w charakterze świadka w postępowaniu karnym*, „Studia Prawnoustrojowe”, nr 39, s. 83-93.

Mozgawa-Saj M.

2018 *Rzymskie korzenie zasady domniemania niewinności i prawa oskarżonego do obrony*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza. Prawo”, nr 22, s. 104-113.

Sztuchmiller R.

2018 *Rekwizycje sądowe po reformie procesu papieża Franciszka*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne aspekty postępowania dowodowego*, red. M. Paszkowski, D. Daniluk, M. Rzewuska, Olsztyn, s. 8-23.

Wrenn L.

2000 *Proofs*, [w:] *New Commentary on the Code of Canon Law*, red. J. P. Beal, J. A. Coriden, T. J. Green, New York -Mahwah, s. 1668-1698.

Akty prawne:

Uchwała Sądu Najwyższego z 30 września 2010 r., KZP 10/10, OSNKW 2010, z. 10, poz. 84.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 1997, Nr 88 poz. 553 ze zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz. U. z 1997, Nr 89, poz. 555 ze zm.

Kodeks Prawa Kanonicznego, 1984, Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski. Poznań. Tekst oryginalny: *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS, nr 75(1983), pars II, 1-317.

Inne:

Jan Paweł II, 2001, *Litterae Apostolicae. Motu proprio datae Sacramentorum sanctitatis tutela quibus Normae de gravioribus delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis promulgantur*. (30.04.2001), AAS 93 (2001), 737-739.

Kongregacja Nauki Wiary, 2011, *Okólnik do Konferencji Episkopatów w sprawie opracowania Wytocznych dotyczących sposobów postępowania w przypadku nadużyć seksualnych popełnionych przez duchownych wobec osób niepełnoletnich*, z 3 maja 2011 r. (org. *Lettera Circolare Tra le importanti responsabilità per aiutare le Conferenze Episcopali nel preparare Linee guida per il trattamento dei casi di abuso sessuale nei confronti di minori da parte di chierici*), [w:] Biuro Delegata KEP ds. Ochrony Dzieci i Młodzieży, *Odpowiedź Kościoła na dramat wykorzystania seksualnego małoletnich. Aspekt prawny, dokumenty i komentarze*, Ząbki 2020, s. 35-42.

Kongregacja Nauki Wiary, 2019, *Normy de gravioribus delictis* (tekst po modyfikacjach z 15 lipca 2010 r. papieża Benedykta XVI, ujednolicony ze zmianami z 3 grudnia 2019 r. papieża Franciszka), [w:] Biuro Delegata KEP ds. Ochrony Dzieci i Młodzieży, *Odpowiedź Kościoła na dramat wykorzystania seksualnego małoletnich. Aspekt prawny, dokumenty i komentarze*, Ząbki 2020, s. 23-32.

SEXUAL ABUSE OF CHILDREN IN THE CANONICAL AND POLISH LEGAL SYSTEMS – COMPARATIVE LAW ASPECTS

Summary: Both canonical and Polish criminal procedures are based on principles and use institutions derived from Roman law, and as a result, their course is similar in many respects. This study will analyze selected differences existing between Polish criminal proceedings and the canonical criminal procedure used in the case of sexual abuse of a minor, but first the matter and features of the crime (in both legal systems) and the reason for which it is initiated will be presented. Canonical criminal procedure and Polish criminal proceedings share many similarities, but there are also a number of differences between them. Conducting both proceedings is not mutually exclusive. The perpetrator of sexual abuse against a minor may be held accountable by both the competent church and state authorities.

Keywords: pedophilia, sexual abuse, sexual abuse of children by clergy

PRZEMOC PARTNERSKA WŚRÓD MŁODZIEŻY – PROPOZYCJA PROGRAMU PROFILAKTYCZNEGO

Streszczenie: We współczesnym świecie funkcjonuje wyższa świadomość na temat przemocy w rodzinie. Nadal brakuje jednak skutecznych i atrakcyjnych programów profilaktycznych skierowanych do adolescentów dotyczących przemocy partnerskiej. Celem artykułu jest przedstawienie propozycji takiego programu. Odnosząc się do definicji i rodzajów przemocy autorka uzasadnia konieczność edukacji nastolatków i nabywania przez nich umiejętności pomocnych w identyfikowaniu zachowań partnerów jako przemocowych. Omówione zostają konsekwencje przemocy partnerskiej. W kontekście panujących stereotypów dotyczących przemocy podjęta zostaje problematyka przemocy wobec mężczyzn. W szczególności zwraca się uwagę na kształtowanie postaw społecznych młodzieży w celu eliminacji zjawiska wiktymizacji. Przedstawiony zostaje przykładowy plan realizacji proponowanego programu oraz zakres tematyczny. Podkreślana jest konieczność otwartości w stosunku do młodzieży i prowadzenie dialogu. Jako materiał dydaktyczny autorka proponuje fragmenty serialu „Trinkets” dostępnego na Netflixie. Autorka przedstawia również przykładowe pytania weryfikujące stan wiedzy uczestników proponowanego programu profilaktycznego. Przywoływana zostaje istotność diagnostyki potrzeb danej grupy i dostosowywanie programu zgodnie z indywidualną charakterystyką uczestników.

Słowa kluczowe: przemoc, przemoc partnerska, program profilaktyczny, szkoła

WSTĘP

We współczesnym świecie coraz częściej porusza się temat przemocy i jej konsekwencji na funkcjonowanie zarówno społeczne jak i emocjonalne. Nadal pomijanym tematem jest jednak kwestia przemocy partnerskiej wśród

młodzieży, brakuje też skutecznych i zachęcających programów profilaktycznych w tym zakresie skierowanych do podanej grupy [Chmura-Rutkowska i in. 2021: 6]. Ponadto w społeczeństwie wciąż panuje przekonanie, iż mężczyzna nie może być ofiarą przemocy [Madej, Makara-Studzińska 2015: 581]. Zważywszy na podkreślaną konieczność edukacji społeczeństwa w kontekście przemocy [Guzowski i in. 2016] podjęto się stworzenia przykładowego planu profilaktycznego, którego celem jest danie impulsu do działania w sferze kształcenia i zapobiegania zjawisku przemocy partnerskiej wśród adolescentów w Polsce.

PRZEMOC PARTNERSKA I JEJ RODZAJE

Definiowanie pojęcia przemocy może być problematyczne, m.in. z powodu częstego mylenia jej agresją. Pomimo pewnych podobieństw, nie są to pojęcia tożsame. Jak zauważa Małgorzata Łuba: „Przemoc to nie to samo co agresja. To, co odróżnia przemoc od agresji, to przewaga sił jednej ze stron. W przemocy jest ona zawsze po stronie sprawcy, w przypadku agresji jest zrównoważona” [Łuba 2016].

Przemoc może być definiowana jako zachowania, które naruszają wolność jednostki [Borowski 2012, Pospiszył 1994]. Biorąc pod uwagę definicję proponowaną przez Zespół Stowarzyszenia „Niebieska Linia” charakteryzuje się ją poprzez wymiary intencjonalności (zamierzonego działania), nierównomiernego rozkładu sił w relacji, naruszania praw i dóbr osobistych oraz doznawanych przez ofiarę szkód [Zespół Stowarzyszenia „Niebieska Linia” 2017; Adamowska-Kałwa 2018]. Zjawisko przemocy jest powszechne na każdym poziomie społecznym [Dąbkowska 2008]. W kontekście polskim przemoc partnerska jest również przestępstwem. Za Kamilą Groszkowską:

Artykuł 207 kodeksu karnego kryminalizuje znęcanie się fizyczne lub psychiczne nad osobą najbliższą lub osobą pozostającą w stosunku zależności. Przystępstwo zagrożone jest karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. [...] Pojęcie znęcania się jest bardzo szerokie i może dotyczyć różnych form zachowania się sprawcy [Groszkowska 2021].

Jedną z najczęściej proponowanych w literaturze klasyfikacji jest dzieląca przemoc na przemoc fizyczną, psychiczną, ekonomiczną, seksualną oraz zaniedbanie [Helios, Jedlecka 2017].

Przemoc fizyczna we współczesnym świecie zdaje się łatwiejsza do zidentyfikowania niż przemoc psychiczna [Mikielewicz 2018]. Dla sprawcy stanowi

ona najłatwiejszy sposób na sprawowanie kontroli i wymuszenie posłuszeństwa na partnerze [Kubacka-Jasiecka 2010]. Pomimo łatwiejszej identyfikacji przejawów w obszarze pracy profilaktycznej z młodzieżą należy przedstawić jej przykłady, gdyż nie wszystkie jej przejawy mogą być zidentyfikowane przez adolescentów jako przemoc np. krępowanie ruchów.

Przemoc psychiczna to m.in. groźby, poniżanie, ośmieszanie, ograniczanie kontaktów z innymi, manipulowanie, ale także narzucanie własnych poglądów [Mikielewicz 2018]. Należy wziąć pod uwagę pojawienie się cyberprzemocy, której przejawami są m.in. wyśmiewanie, wysyłanie obraźliwych wiadomości czy publikowanie krzywdzących postów na portalach społecznościowych [Helios, Jedlecka 2017]. Charakterystyczne jest także działanie mające na celu odizolowanie osoby krzywdzonej od społeczeństwa i możliwej grupy wsparcia [Helios, Jedlecka 2017].

Przejawem przemocy seksualnej może być zmuszanie do aktu seksualnego, wywiska związane ze sferą seksualną, wykorzystanie braku świadomości ofiary np. gdy osoba jest pod wpływem środków psychoaktywnych [Badura-Madej 1999]. W związku z rozwojem technologii pojawiły się też nowe formy przemocy, również seksualnej np. natarczywe udostępnianie niechcianych zdjęć o kontekście pornograficznym czy rozpowszechnianie nagrań bądź fotografii bez zgody drugiej osoby. Może dojść również do edycji dostępnych zdjęć partnera i publikowania ich w zmienionej formie, przedstawiającą na fotografii sytuację o charakterze seksualnym.

Przemoc ekonomiczna rozumiana jest jako ograniczanie partnerowi dostępu do wspólnych zasobów finansowych, a także działania nastawione na uzależnienie drugiej osoby od majątku sprawcy poprzez np. utrudnianie podjęcia aktywności zawodowej [Tracz-Dral 2015]. Często współwystępuje ona z innymi formami przemocy. Zauważa się, że świadomość wśród kobiet przejawów przemocy ekonomicznej jest niska [Lisowska 2013]. Stanowi to kolejny powód dla konieczności prowadzenia zajęć profilaktycznych w celu zapewnienia dostępu do rzetelnych informacji na temat omawianego zjawiska.

Zaniedbanie to zachowania często wynikające z niekompetencji [Madej, Makara-Studzińska 2015: 581]. Ten rodzaj przemocy często omawiany jest w kontekście relacji rodzic-dziecko.

Przemoc partnerska może stać się nagminnym sposobem rozwiązywania sytuacji konfliktowych w relacjach intymnych. Za Kubacką-Jasiecką:

Przemoc, jako rutynowy sposób postępowania, może przejawiać się nawet bez zewnętrznych prowokacji; jest to szczególnie prawdopodobne

w diadycznych interakcjach, o dobrze zdefiniowanym statusie i strukturze siły, np. między sprawcą przemocy domowej a jego partnerką czy między dzieckiem a karzącym rodzicem [Kubacka-Jasiecka 2010: 337].

Istnieje ryzyko uwikłania partnera lub partnerki w błędne koło przemocy. Konsekwencjami dla kobiet, które doświadczyły przemocy w relacji intymnej może być m.in. wstyd, niskie poczucie własnej wartości, poczucie braku kompetencji, trudności komunikacyjne czy nieumiejętność odróżnienia aktywności seksualnych od miłości [James, Gilliland 2004: 361]. Osoby krzywdzone w relacji często zmagają się z problemami w wyrażaniu złości, gdyż okazywanie jej może wiązać się z karą [Badura-Madej 1999]. Sprawcy przemocy często składa obietnice, obdarowuje partnerkę prezentami, by nadal utrzymywać kontrolę nad relacją i zniechęcić drugą osobę od odejścia [Kubacka-Jasiecka 2010]. Nauczanie adolescentów, na czym polega cykl przemocy może dać im narzędzia przydatne do identyfikacji niepokojących zachowań w przyszłych i aktualnych związkach.

Pomimo, że statystycznie ofiarami przemocy częściej są kobiety, mężczyźni też mogą nimi być. Ze względu na dysproporcję sił częściej padają oni ofiarą przemocy psychicznej [Badura-Madej 1999: 116]. Mogą niechętnie zgłaszać się na komisariat policji ze względu na poczucie wstydu czy stygmatyzację [Drijber, Reijnders, Ceelen 2013]. Mężczyźni, podobnie jak kobiety-ofiary przemocy, wpadają w poczucie bezradności i uwikłania w przemocową relację [Cabalski 2014]. Istotnym zdaje się więc wdrożenie programów profilaktycznych, które przełamują stereotyp mężczyzny, który nie może zostać ofiarą przemocy ze strony partnerki, unaoczniać młodzieży możliwe schematy, w które może on wpadać oraz istotność sięgania po pomoc prawną.

Pomimo coraz liczniejszych kampanii i programów edukacyjnych dotyczących przemocy w społeczeństwie nadal panują liczne stereotypy dotyczące omawianego zjawiska, które mogą dodatkowo przyczyniać się do wtórnej wiktymizacji [Badura-Madej 1999]. Tym bardziej istotnym zdaje się psychoedukacja młodych ludzi na temat przemocy partnerskiej, także w celach kształtowania postaw społecznych nastawionych na eliminację m.in. zjawiska wiktymizacji.

MODEL ODDZIAŁYWAŃ

Celem proponowanego programu profilaktycznego jest poszerzenie ogólnej wiedzy na temat przemocy partnerskiej, występujących mechanizmów,

weryfikacja panujących stereotypów i zapoznanie się z formami reagowania. Poprzez skuteczne i efektywne działania można również zbudować zaufanie do organizacji, które mogą okazać się pomocne w sytuacjach przemocy partnerskiej np. Policja, szkoła. Jako formę oddziaływań proponuje się zarówno tą wykładową, w celu przedstawienia podstawowych informacji, jednak większy nacisk programu powinien skupiać się na aktywizowaniu uczestników. Proponuje się prowadzenie dialogu, wymianę informacji np. omawiając panujące w społeczeństwie stereotypy dotyczące przemocy partnerskiej.

Wybierając poziom oddziaływań istotne jest określenie, jakie są warunki i potrzeby w konkretnej placówce dydaktycznej, by odpowiednio dostosować program, a także zweryfikować realność postawionych celów [Śliwa 2015]. Poziom oddziaływań profilaktycznych proponowanego programu mieści się w działaniach charakteryzujących profilaktykę pierwszorzędowną. Celem programu jest zapobieganie występowaniu zjawiska przemocy partnerskiej, rozpoznawanie jej przejawów oraz dostarczenie rzetelnych informacji na wskazany temat. Rozwijane będą tu umiejętności radzenia sobie w sytuacji, dostarczenie odpowiednich narzędzi pomocowych, mając świadomość, iż młodzież ze względu na specyfikę wieku, w którym zawierane są pierwsze relacje partnerskie [Bee 2004] jest grupą narażoną na występowanie przemocy w bliskich związkach.

GRUPA DOCELOWA I REALIZATORZY PROGRAMU

Grupą docelową programu jest młodzież szkolna. Ze względu na tematykę bliskich związków partnerskich najbardziej adekwatnymi odbiorcami będą uczniowie szkół ponadpodstawowych. Jak wskazują wyniki badań przeprowadzonych w Stanach Zjednoczonych, pomiędzy 12% a 20% młodzieży licealnej staje się ofiarami przemocy podczas randek [Centers for Disease Control and Prevention 2006]. Doświadczenia wyniesione z pierwszych związków mogą ukształtować przyszłe postawy młodych ludzi na płaszczyźnie relacji intymnych [Ciołek-Żebrowska, Machnowska 2015].

Ważne dla realizacji wskazanego programu jest zaangażowanie psychologa jako realizatora programu. Psycholog, poprzez posiadaną wiedzę na temat mechanizmów przemocy, jej skutków psychologicznych oraz panujących stereotypów, może prowadzić część bloków tematycznych programu.

Proponuje się, by jednym z realizatorem programu był także nauczyciel, zatrudniony w placówce, w której prowadzone byłby działania profilaktyczne. Nauczyciel odgrywa istotną rolę w budowaniu odporności dziecka,

jest to także osoba, która zna już daną grupę oraz jej potrzeby [Śliwa 2015]. W trakcie prowadzonego programu istotne jest, by motywował on uczniów do uczestnictwa w działaniach profilaktycznych [Borucka, Okulicz-Kozaryn, Pisarska 2005]. Ważna będzie także postawa otwartości i kształtowanie kompetencji interpersonalnych [Śliwa 2015].

Udział policjanta w działaniach profilaktycznych jest szansą na zbudowanie obopólnego zaufania i przyczyniać się do przyszłej współpracy społeczeństwa w trosce o bezpieczeństwo publiczne [Kacprowicz, Świerczewski 2021]. W pracy ze wskazaną grupą docelową istotna jest umiejętność nawiązywania więzi z młodymi ludźmi [Piotrowska 2020: 245]. Wiedza policjanta z zakresu prawa i możliwych form pomocy może wzbogacić część empiryczną programu.

PLAN REALIZACJI PROGRAMU

Pierwsze czynności w obszarze programu profilaktycznego powinny odbyć się wraz z rozpoczęciem nowego roku szkolnego. Cele i podstawowe informacje na temat programu można zawrzeć w trakcie pierwszego spotkania wychowawców klas z rodzicami dzieci. W tym czasie należy także skontaktować się z właściwym komisariatem policji w celu podjęcia współpracy. Następnie konieczne jest przeprowadzenie odpowiedniego szkolenia dla zaangażowanych w program realizatorów. W godzinach lekcyjnych można zaplanować działania reklamowe wśród uczniów np. w trakcie godzin wychowawczych zaproponować uczniom wspólne tworzenie plakatów informacyjnych dla uczniów czy grafik na profile społecznościowe placówki szkoły. Powyższe działania nie powinny zająć więcej niż 2 miesiące, natomiast proponuje się, by pierwsze działania angażujące młodzież w program tj. tworzenie grafik i plakatów, zaplanować na 1-2 tygodnie przed rozpoczęciem pierwszych zajęć profilaktycznych, w celu utrzymania zainteresowania uczestnictwem w zajęciach. Proponuje się, by zajęcia dla młodzieży odbywały się raz w tygodniu, w ramach lekcji wychowawczych, przez 3 tygodnie. Wartość czasowa zajęć równa się 45 minutom.

Zakres tematyczny zajęć prowadzonych dla młodzieży przedstawia się następująco:

1. Zajęcia numer 1 – anonimowa ankieta dotycząca przemocy partnerskiej, wspólne stworzenie kontraktu grupowego zawierającego zasady obowiązujące w trakcie zajęć prowadzonych w ramach programu profilaktycznego, część wykładowa programu, w której zawarte

zostaną ogólne informacje na temat przemocy partnerskiej, omówienie stereotypów dotyczących przemocy partnerskiej

2. Zajęcia numer 2 – zaprezentowanie fragmentów odcinków serialu „Trinkets” dostępnego na platformie streamingowej Netflix (odcinek 1 sezon 1 – 03:40-05:00, 19:20-19:50, odcinek 2 sezon 1 – 21:40-22:50, odcinek 4 sezon 1 – 0:00-02:40, 11:20-12:40, 13:10-16:20, 24:20-26:40, odcinek 5 sezon 1 – 00:00-02:40, 05:20-05:50, 16:50-18:17 odcinek 8 sezon 1 – 23:50-26:10, odcinek 10 sezon 1 – 12:00-14:15, odcinek 2 sezon 2 – 02:40-03:50, odcinek 3 sezon 2 – 09:35-10:30, odcinek 4 sezon 2 – 00:00-01:00, 23:30-25:10) omówienie zachowań bohaterów w kontekście stereotypów oraz mechanizmów przemocy, dyskusja dotycząca postępowania w sytuacji przemocy partnerskiej
3. Zajęcia numer 3 – spotkanie z policjantem, na którym zostaną omówione formy pomocy w sytuacji przemocy partnerskiej, czas na dyskusję i pytania do policjanta, ankieta ewaluacyjna, panel otwarty na propozycje uczniów dotyczące przyszłych oddziaływań profilaktycznych

EWALUACJA PODSUMOWUJĄCA

Proponowanym podsumowaniem przekazanych podczas programu treści oraz weryfikacji stanu wiedzy uczestników jest test. Może odbyć się on w formie papier-olówek, może zostać przeprowadzony także za pomocą różnych programów czy stron internetowych umożliwiających utworzenie quizu.

Poniżej przedstawione zostały przykładowe pytania sprawdzające.

1. Przejawem przemocy ekonomicznej jest:
 - a) odmawianie dostępu do informacji i udziału w podejmowaniu decyzji ekonomicznych dotyczących rodziny
 - b) utrudnianie partnerowi podjęcia aktywności zawodowej
 - c) ograniczanie dostępu do wspólnych środków finansowych
 - d) wszystkie z powyższych

2. Osoby, które doświadczyły przemocy często boją się o niej mówić z powodu poczucia wstydu i lęku przed oceną.
 - a) Prawda
 - b) Fałsz

3. Osoba świadomie stosująca przemoc w stronę partnera nie zawsze jest winna, zdarza się, że została do jej użycia sprowokowana.

- a) Prawda
- b) Fałsz

4. Osoba doświadczająca przemocy po pomoc może zgłosić się:

- a) Na posterunek policji
- b) Do Ośrodka Interwencji Kryzysowej (OIK)
- c) Obie odpowiedzi są poprawne.

5. Ofiarą przemocy partnerskiej:

- a) Jest osoba pochodząca z niższej klasy społecznej, osoba bogata nie jest na nią narażona
- b) Jest kobieta, mężczyzna ze względu na siłę fizyczną może być tylko oprawcą
- c) Jest osoba dorosła, w nastoletnich związkach się to nie zdarza
- d) Może być każdy, bez względu na płeć, wiek, status majątkowy czy społeczny

6. Przemoc psychiczna:

- a) nie jest rozróżnianym rodzajem przemocy ze względu na problemy z jej zidentyfikowaniem
- b) nie występuje w Internecie
- c) jest realnym problemem, objawia się poprzez m.in. groźby, poniżanie, ośmieszanie, ograniczanie kontaktów z innymi, manipulowanie, ale także narzucanie własnych poglądów

7. Konsekwencje przemocy:

- a) nie istnieją
- b) to często poczucie winy, wstyd
- c) to często niskie poczucie własnej wartości, trudności komunikacyjne
- d) odpowiedzi b i c są poprawne

8. Mężczyzna doświadczający przemocy:

- a) powinien być męski i sam rozwiązać sprawę przemocą
- b) ma prawo zgłosić się po pomoc i nie powinien być wpędzany w poczucie winy
- c) powinien trzymać swoje doświadczenia w sekrecie

9. Sprawcy przemocy w żadnym wypadku nie można zostawiać, należy za wszelką cenę próbować go „wyleczyć” o własnych siłach.

- a) Prawda
- b) Fałsz

10. Osoba stosująca przemoc często przeprasza, kupuje prezenty, staje się pomocna i opiekuńcza, by nie utracić kontroli nad relacją, jednak, gdy odzyska pewność, że druga osoba nie odejdzie, wróci do stosowania przemocy.

- a) Prawda
- b) Fałsz

PODSUMOWANIE

W szkołach brakuje programów profilaktycznych dotyczących przemocy partnerskiej w nastoletnich związkach. Zdaje się to szczególnie istotne ze względu na rosnące zagrożenie cyberprzemocą. Proponuje się przykładowy program poruszający ten temat m.in. omawiając sceny z popularnego serialu „Trinkets” dostępnego na Netflixie. Podkreśla się też istotność dialogu z młodzieżą i otwartość w kontakcie z adolescentami. Nasuwającą się myślą jest konieczność pogłębionej diagnozy potrzeb, która poprzez dopasowanie do zagrożeń i zasobów, biorąc pod uwagę realne możliwości działania zwiększa prawdopodobieństwo adekwatności programu [Heszen, Sęk 2007].

BIBLIOGRAFIA

Adamowska-Kałwa A.

2018 *Przemoc w rodzinie. Analiza podstawowych pojęć na podstawie współczesnej literatury*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego”, nr 38, s. 265-276.

Badura-Madej W.

1999 *Wybrane zagadnienia interwencji kryzysowej. Poradnik dla pracowników socjalnych*, Katowice.

Bee H., Boyd D.

2004 *Psychologia rozwoju człowieka*, tł. A. Wojciechowski, J. Gilewicz, Poznań.

Borucka A., Okulicz-Kozaryn K., Pisarska A.

2005 *Szkolna interwencja profilaktyczna*, [w:] *Profilaktyka w szkole. Poradnik dla nauczycieli*, red. B. Kamińska-Buśko, J. Szymańska, Warszawa.

Cabalski M.

2014 *Przemoc stosowana przez kobiety*, Kraków.

Centers for Disease Control and Prevention

2006 *Physical dating violence among high school students – United States*, “Morbidity and Mortality Weekly Report”, nr 55, s. 532-535.

- Chmura-Rutkowska I., Jankowiak B., Jaskulska S., Pyżalski J., Waszyńska K. M.
2021 *Lights, Camera and Action Against Dating Violence – przykład programu profilaktycznego nastawionego na przeciwdziałanie przemocy w związkach intymnych nastolatków*, „Seksuologia Polska”, nr 19.
- Ciołek-Żebrowska M., Machnowska A.
2015 *Przeciwdziałanie przemocy i nadużyciom w romantycznych związkach nastolatków kształconych w środowisku artystycznym*, „Zeszyty Psychologiczno-Pedagogiczne Centrum Edukacji Artystycznej ZPP CEA”, nr 3.
- Dąbkowska M.
2008 *Wybrane aspekty lęku u ofiar przemocy domowej*, „Psychiatria”, nr 5 (3), s. 91-98.
- Drijber B. C., Reijnders U., Ceelen M.
2015 *Male victims of Domestic Violence*, „Journal of Family Violence”, nr 28, s. 173-178.
- Groszkowska K.
2021 *Przemoc domowa i seksualna wobec kobiet w Polsce*, Warszawa.
- Guzowski A., Kowalczyk K., Krajewska-Kułak E., Kułak W., Kułak-Bejda A. (red.)
2016 *Różne barwy przemocy*, t. 2, Białystok.
- Helios J., Jedlecka W.
2017 *Współczesne oblicza przemocy. Zagadnienia wybrane*, Wrocław.
- Heszen I., Sęk H.
2007 *Psychologia zdrowia*, Poznań.
- James R. K., Gilliland B. E.
2004 *Strategie interwencji kryzysowej*, tł. A. Bidziński, Warszawa.
- Kacprowicz Ł., Świerczewski Ł.
2021 *Programy prewencyjne realizowane przez Policję w obszarze bezpieczeństwa publicznego*, „Przegląd Policyjny”, nr 2 (142), s. 186-206.
- Kubacka-Jasiecka, D.
2010 *Interwencja kryzysowa. Pomoc w kryzysach psychologicznych*, Warszawa.
- Lisowska E.
2013 *Przemoc ekonomiczna wobec kobiet*, Warszawa.

Madej A., Makara-Studzińska M.

2015 *Przemoc wobec mężczyzn*, „Hygeia Public Health”, nr 50 (4), s. 581-588.

Mikielewicz M.

2018 *Przemoc psychiczna w rodzinie – globalne wyzwanie zrównoważonego rozwoju*, „Eunomia”, nr 1 (94), s.169-176.

Piotrowska M.

2020 *O policyjnej profilaktyce zachowań ryzykownych w środowisku szkolnym*, „Pedagogika Studia i Rozprawy”, t. 29, s. 231-247.

Pospiszyl I.

1994 *Przemoc w rodzinie*, Warszawa.

Śliwa S.

2015 *Profilaktyka pedagogiczna*, Opole.

Tracz-Dral J.

2015 *Przemoc ekonomiczna*, Warszawa.

Źródła internetowe:

Borowski M.

2012 *Przemoc w rodzinie*, <http://www.korzan.edu.pl/konferencja/referaty/borowski.pdf> [dostęp: 6.02.2016].

Łuda M.

2016 *Przemoc – definicja, rodzaje, gdzie szukać pomocy*, www.ptsr.nazwa.pl/files/O%20przemocy%20Psycholog.pdf [dostęp: 6.09.2023].

Zespół Stowarzyszenia „Niebieska Linia”

2017 *Co to jest przemoc? Definicja zjawiska przemocy w rodzinie*, <https://www.niebieskalinia.info/index.php/przemoc-w-rodzinie/6-co-to-je-st-przemoc> [dostęp: 6.09.2023].

PARTNER VIOLENCE AMONG YOUNG PEOPLE - A PROPOSAL FOR A PREVENTION PROGRAMME

Summary: There is a higher awareness of domestic violence in the contemporary world. However, there is still a lack of effective and attractive prevention programmes aimed at adolescents on partner violence. The aim of this article is to propose such a programme. Referring to definitions and types of violence, the author justifies the need for adolescents to educate themselves and acquire skills to help them identify their partners' behaviour as violent. The consequences of partner violence are discussed. In the context of prevailing stereotypes about violence, the issue of violence against men is addressed. In particular, attention is paid to shaping the social attitudes of young people in order to eliminate the phenomenon of victimisation. A sample implementation plan for the proposed programme and thematic scope is presented. The need to be open with young people and to engage in dialogue is emphasised. As teaching material, the author proposes excerpts from the series 'Trinkets' available on Netflix. The author also presents sample questions to verify the knowledge of participants in the proposed prevention programme. The importance of diagnosing the needs of a given group and adapting the programme according to the individual characteristics of the participants is recalled.

Keywords: violence, peer violence, prevention programme, school

SPEKTRUM AUTYZMU W POPULARNYCH POŁUDNIOWOKOREAŃSKICH SERIALACH

Streszczenie: W ostatnich latach doszło do wielu przemian w kryteriach diagnostycznych dotyczących spektrum, a nurt neuroróżnorodności zdaje się powoli docierać do przestrzeni publicznej. Celem artykułu „Spektrum autyzmu w popularnych południowokoreańskich serialach” jest przegląd badań na temat funkcjonowania osób z ASD w Korei Południowej oraz odniesienie wskazanych dzieł kultury w kontekście szeroko rozumianej nauki psychologicznej oraz funkcjonowania jednostki w świecie stygmatów i dyskryminacji. Praca interpretuje pojęcie spektrum zarówno z perspektywy kryteriów diagnostycznych DSM-5 jak i biorąc pod uwagę paradygmat neuroróżnorodności. Autorka przywołuje seriale „Move to Heaven”, „Niezwyczajna prawniczka Woo” oraz „Run On” i poddaje je analizie w kontekście możliwych zagrożeń oraz korzyści wynikających ze sposobu przedstawienia bohaterów ze spektrum autyzmu. Rozważanie tematyki reprezentacji podejmowanej grupy mniejszościowej ma także na celu zachęcenie do dalszej dyskusji na temat form przybliżania widzom pojęć psychologicznych oraz szeroko pojętej psychoedukacji przy udziale dzieł filmowych.

Słowa kluczowe: spektrum autyzmu, ASD, neuroróżnorodność, seriale południowokoreańskie, Korea Południowa, stygmatyzacja

SPEKTRUM AUTYZMU – CHARAKTERYSTYKA POJĘCIA

Badacze poszukują początków opisu wzorca zachowań odpowiadającego kryterium spektrum autyzmu już w V w. p.n.e. [Brauner, Brauner 1988]. W literaturze, baśniach i mitach, można odnaleźć wiele wzorców postaci dziecięcych, które przedstawione są jako szalone bądź zaczarowane,

a ich zachowania zdają się reprezentować ASD [Osóbka 2020]. Prawdopodobnym jest więc, że osoby ze spektrum doświadczały silnej stygmatyzacji od wielu stuleci. Badacze odnaleźli dokumenty, które mogą świadczyć o przypadkach umyślnego powodowania śmierci dziecka wywołanego zatrudnieniem znachorów czy szarlatanów, którzy wykorzystywali brutalne metody, by zdjąć rzekomy urok [Osóbka 2020]. Pierwszy artykuł dotyczący ASD, którego twórcą był Leo Kanner, doprowadził do dalszej stygmatyzacji jednostek rodzinnych, jak również autostygmatyzacji u rodziców osób z diagnozą (Osóbka, 2020). Amerykańskie Towarzystwo Psychiatryczne w roku 2013 wprowadziło spore zmiany w kryteriach diagnostycznych dotyczących spektrum. Scalono jednostki diagnostyczne takie jak autyzm, zespół Hellera, zespół Aspergera i całościowe zaburzenia rozwojowe w jednostkę zaburzenie ze spektrum autyzmu (ASD) [Kulik, Rynkiewicz 2013]. Jednak osoby ze spektrum wnoszą, iż kryteria DSM-5 skupiają się jedynie na negatywnych cechach, co może sprawiać, że diagnoza tej jednostki jest stygmatyzująca [Linton 2014]. W nurcie neuroróżnorodności spektrum nie jest traktowane jako deficyt, lecz „naturalnie występujące typy mechanizmów poznawczych”, odmienność w zachowaniu i funkcjonowaniu w różnych obszarach m.in. społecznym [Silberman 2017]. W przedstawionym paradygmacie definiowanie zmierza w kierunku rozumienia spektrum jako różnorodności i naturalnej odmienności międzyludzkiej. Charakter pracy wymaga zidentyfikowania wzorców zachowań bohaterów. Zarówno kryteria DSM-V, jak i koncepcje neuroróżnorodności mogą stanowić źródło rozpoznawania spektrum autyzmu u postaci w popularnych południowokoreańskich serialach.

ZARYS POSTRZEGANIA SPEKTRUM W KOREI POŁUDNIOWEJ

Omawiając tematykę spektrum w kontekście koreańskich seriali należy wziąć pod uwagę kulturowy aspekt, by adekwatnie i trafnie rozważyć podjętą problematykę. Należy przyjrzeć się występowaniem autyzmu, jak i jego postrzeganiu przez opisywane społeczeństwo. Można zauważyć, że wokół kultury azjatyckiej narosło wiele stereotypów, również ze względu na przekonania dotyczącego psychicznego stanu społeczeństwa koreańskiego. Wizerunek ślepo oddanemu pracy człowieka, niezauważającego skutków pracoholizmu, wręcz zadowolonego z tego stanu rzeczy, dodatkowo mającego trudności w nawiązywaniu kontaktów społecznych zdaje się być zbliżony do szablonu osoby z Aspergerem, który istniał w myśleniu społecznym jeszcze kilka

lat temu. Pomimo, iż koncepcja Work Life Balance zyskała w Korei na popularności [You 2021] i skrócenia przez przepisy tygodnia pracy w celu zwalczania wycisku, wciąż funkcjonuje stereotyp przepracowanego i zadowolonego z wycisku Koreańczyka. Zgodnie z nim, spektrum powinno być postrzegane w Azji jako dar.

Co prawda, wykazywanie kilku społecznych cech autyzmu może nie być celem stygmatyzacji w Korei Południowej, np. powstrzymywanie się od wykonywania ekspresyjnej mimiki twarzy [Kim i in. 2021]. Jednak nawet niewielkie odchylenia od norm społecznych mogą wiązać się ze stygmatyzacją danych osób w Korei Południowej w porównaniu z USA [Gillespie-Lynch, Kim 2022]. Przegląd badań sugeruje także, iż uzyskanie odpowiednich zasobów po postawieniu diagnozy może być trudne w Korei Południowej [Grinker, Kang-Yi, Mandell 2012]. Stosunkowo niedawno na język koreański został przetłumaczony BASC-II (The Behavior Assessment System for Children II), narzędzie diagnostyczne dla dzieci i nastolatków w wieku od 2 do 25 lat [Grinker, Kang-Yi, Mandell 2012]. Ponadto, w społeczeństwie koreańskim istnieje frekwencja do przypisywania dziecięcych dysfunkcji złym praktykom prenatalnym [Brenner, Cho, Singer 2000], co może wiązać się ze stygmatyzacją i autostygmatyzacją rodziców. Zdają się to potwierdzać badania przeprowadzone w 2017 roku przez Chiang i Lee, wykazujące, iż większość koreańskich matek nastolatków z diagnozą ASD przejawiała wyższy niż normalnie stres rodzicielski. Stwierdzono pozytywny związek między odpornością i radzeniem sobie z dziećmi a postrzeganiem przez rodziny koreańskie silnego wsparcia społecznego [Lee, Tak 2006].

Co ważne, pomimo szybkich zmian kulturowych w Korei, w relacjach wychowawczych rodzic-dziecko nadal kładzie się nacisk na rodzicielską kontrolę nad życiem dzieci i podejmowaniem decyzji [Park 2001; Hong 2006; Kang-Yi, Grinker, Mandell 2012]. Taki wzorzec relacji prawdopodobnie może mieć związek z autostygmatyzacją u osób z diagnozą ASD. Istotnym problemem funkcjonowania osób neuroróżnorodnych w Korei może być brak odpowiednio wyszkolonego personelu edukacyjnego [Kang-Yi, Grinker, Mandell 2012]. Wysoka presja na dostosowanie się do grupy, której mogą doświadczać już w szkole, może być dodatkowym źródłem zarówno stygmatyzacji, jak i autostygmatyzacji. Zastanawiającym może być odbiór przez społeczeństwo koreańskie koncepcji neuroróżnorodności, w odniesieniu do spektrum. W badaniach Gillespie-Lynch i Kim z 2022 Koreańczycy rzadziej zgłaszali świadomość istnienia takiej koncepcji, a także rzadziej deklarowali jej

poparcie w porównaniu z Amerykanami. Koreańczycy zgłaszali także wyższą stygmatyzację autyzmu niż Amerykanie.

Seriale południowokoreańskie przedstawiają spektrum autyzmu z różnych perspektyw. Zdaje się być to istotne, gdyż reprezentacje zapamiętane z mediów mogą stawać się łatwiejsze do odtworzenia z pamięci [Hofhuis, Janssen, Oprea, Żerebecki 2021]. Być może występowanie reprezentacji osób ze spektrum, powodując częstszą styczność społeczeństwa z tematem ASD, wiązałyby się z większą ilością pozytywnych postaw w stosunku do tej grupy, jak było to w przypadku oglądania programów telewizyjnych z reprezentacją LGBT w Holandii [Meer, Pollmann 2022]. Autorka podejmuje się omówienia przykładowych trzech popularnych seriali południowokoreańskich, by ukazać możliwe korzyści i zagrożenia wynikające z dialektyki dzieł filmowych, biorąc pod uwagę istotność weryfikacji stopnia odwzorowania rzeczywistości celem zapobiegania powstawania fałszywych przekonań dotyczących kwestii psychologicznych [Brol 2014].

„MOVE TO HEAVEN” – SERIAL O CHŁOPCU MIERZĄCYM SIĘ ZE STRATĄ

Głównym bohaterem koreańskiej dramy jest Geu-ru – 20-letni chłopak, u którego zdiagnozowano spektrum autyzmu. Postać musi zmierzyć się ze stratą ojca i przystosować się do życia z wujkiem, nowo poznanym krewnym, który ma pełnić rolę jego opiekuna. Geu-ru wraz z ojcem prowadził firmę „Move to Heaven”, która zajmuje się sprzątaniami po zmarłych. Serial porusza aktualne tematy ważne dla Korei Południowej m.in. stalking, nietolerancję wobec innej orientacji seksualnej, problematykę przemocy w rodzinie.

Wprowadzenie postaci rozpoczyna się w oceanarium. Geu-ru wykazuje się dużą wiedzą na temat zwierząt, dzięki czemu pomaga pracownikom. Biorąc pod uwagę kryteria diagnostyczne DSM-V można zauważyć zawężenie zainteresowań do dziedziny stworzeń morskich. Jest to częste wąskie zainteresowanie dla osób ze spektrum [Bernardin, Brown, Kanne, Nowell 2020]. Serial przedstawia problematykę tego kryterium dwójako: z jednej strony część społeczeństwa odbiera obszerną wiedzę bohatera jako dziwactwo i jeden z objawów, z drugiej strony postaci z bliższego otoczenia okazują podziw wobec biegłości w temacie, traktując to jako zaletę. Geu-ru spełnia również kryterium trudności w zakresie funkcjonowania społecznego – podtrzymywanie rozmowy bywa dla niego uciążliwe („Geu-ru nie umie rozmawiać z ludźmi”), zauważa u siebie deficyty w obszarze umiejętności nawiązywania relacji.

Dalej, problem z komunikacją werbalną np. posługiwanie się specyficznym językiem i problem z językiem koreańskim, nierozumienie aluzji seksualnej. Zdiagnozować można także trudności w rozumieniu komunikacji niewerbalnej, ograniczoną ekspresję twarzy. Geu-ru na większości zdjęć zrobionych z ojcem prezentuje skromny zakres mimiki. Bohater wyróżnia się ponadprzeciętną pamięcią do dat oraz odtwarzania długich ciągów cyfr, co wprowadza w obraz psychologiczny postaci hipotezę zespołu sawanta [Hermelin 2001].

Bohaterowi towarzyszy przyjaciółka Na-mu. Już w pierwszym odcinku wyraża ona swoją sympatię do chłopaka, docenia jego wiedzę:

Geu-ru, świetnie ci dziś poszło. Akwaryści byli pod wrażeniem, że zauważyłeś rzeczy, których nie widzieli. Jak ty to robisz? Też chciałabym wiedzieć takie rzeczy. Nic dziwnego. Ja jestem pod wrażeniem od dziesięciu lat. [...]. Chodzi mi o to, że jestem popularna w oceanarium, bo jesteś moim przyjacielem. Dzięki, Geu-ru!

Postać Na-mu może stanowić przedstawicielkę koncepcji neuroróżnorodności [Silberman 2017]. Jest opiekuńczą koleżanką, która martwi się, że wujek bohatera nie zrozumie złożonego świata Geu-ru, nasilając trudności adaptacyjne. Stara się wyjaśnić mu, czego może potrzebować i jaką wagę mają rutyny w codziennym życiu chłopaka. „Geu-ru nie jest głupi. Jest wyjątkowy” – powtarza, a jej rola w normalizowaniu i próbie oswojenia Sang-gu z tematyką spektrum odnosi zauważalne sukcesy. Fabuła wprowadza również informacje o postawie ojca Geu-ru do funkcjonowania syna. W odcinku 5 pojawia się monolog: „Śmiano się z Geu-ru, bo nie mówił, albo nie mógł chodzić do szkoły, bo mówił zbyt dużo, ale tata się go nie wstydził. Mówił, że Geu-ru jest inny, a nie zły, i żeby się nie wstydził, bo nie zrobił nic złego”.

Główny bohater jest przywiązany do powyższych słów, co wskazuje na istotność roli rodzica w kontekście możliwego wystąpienia poczucia winy u dziecka. Niepokoi jednak postawa szkoły i brak możliwości uczestnictwa Geu-ru w publicznym nauczaniu.

Na drugim kontynuum znajduje się postać matki Na-mu. Postrzega Geu-ru jako niepełnosprawnego chłopaka, z którym jej córka nie powinna utrzymywać żadnych relacji. Okazuje strach, a nawet obrzydzenie, kiedy spotyka bohatera. Jest uprzedzona do chłopca, próbuje rozdzielić przyjaciół, często daje wyraz swojej niechęci, pomimo, że Geu-ru jest jej sąsiadem. Stroni od bezpośredniego kontaktu, który mógłby obniżyć poziom uprzedzeń i przyczynić się do zmiany postaw [Sherif i in. 1961; Brewer, Miller 1984]. Ukształtowany schemat grupy osób ze spektrum zmienia dopiero sytuacja zaginięcia

dziecka. Być może zidentyfikowała się z wujkiem bohatera, sama będąc silnie zidentyfikowana z rolą matki.

W serialu wyraźnie podkreślane jest pojęcie Zespołu Aspergera, który zgodnie z klasyfikacją DSM-V został scalony z innymi zaburzeniami w jednostkę ASD [Kulik, Rynkiewicz 2013]. Co więcej, Geu-ru przejawia cechy charakterystyczne dla zespołu sawanta, co nie zostaje w klarowny sposób zakomunikowane przez serial. Może prowadzić to do przeświadczenia, że każda osoba ze spektrum cechuje się ponadprzeciętną pamięcią do dat i ciągów liczb. Zagrożeniem wynikającym z tego stanu może być pogłębienie stygmatyzacji. Korzyściami płynącymi z serialu jest z kolei normalizacja tematyki ASD oraz przedstawienie postaci Na-mu i jej postaw w stosunku do Geu-ru. Zwiększenie reprezentacji grup mniejszościowych może umożliwić tej grupie utożsamienie się z bohaterem, a tym samym doświadczenie większej immersji w trakcie seansu [Mikuła 2018].

„NIEZWYKŁA PRAWNICZKA WOO” – ŻYCIE ZAWODOWE I MIŁOSNE A SPEKTRUM

Serial wprowadza nas w świat początkującej prawniczki Woo Young-woo, która stawia pierwsze kroki w zawodzie. Podobnie jak „Move to Heaven”, podjęte zostają tu tematy aktualne i skłaniające do refleksji m.in. dyskryminacja kobiet w środowisku pracowniczym, problem hazardu, presja wywierana na dzieci w kontekście nauki, seksualność osób z niepełnosprawnościami.

Główna bohaterka już w dzieciństwie cechowała się ponadprzeciętną pamięcią. Fascynowała się czytaniem kodeksów, które posiadał jej ojciec, wcześniej studiujący prawo. Sceny obrazujące dorastanie Woo unaocniają jej problemy z wyrażaniem emocji. W serialu pojawia się pojęcie autystycznego geniusza, co w pewnym stopniu niweluje możliwość rozpowszechnienia wśród widzów przeświadczenia, iż spektrum autyzmu równa się sawantyzm.

W serialu wielokrotnie podkreślana jest odmienność bohaterki w porozumiewaniu się z innymi. Z powodu ograniczonych zainteresowań do dziedzin prawa i zwierząt morskich, pojawia się trudność w rozmowach z Jun-ho. Częstą charakterystyką dla osób ze spektrum jest kierowanie przebiegiem konwersacji w stronę interesujących ich, wąskich tematów [Gulczyńska, Wojciechowska 2015]. Serial obrazuje, jak mogą wyglądać problemy komunikacyjne osoby ze spektrum, jednak pokazuje również pozytywne strony rozmów z Woo Young-woo – przykładowo dziewczyna potrafi w gładki sposób porównywać różne sytuacje prawnicze do życia zwierząt morskich, co okazuje się

przydatne przy niektórych sprawach. Dalej, główna bohaterka posługuje się słownictwem na wysokim poziomie, jednak sposób komunikacji Woo Young-woo uważany jest za pretensjonalny, często oskarżana jest też o brak szacunku, co może być typową trudnością w funkcjonowaniu społecznym osób z ASD [Gulczyńska, Wojciechowska 2015]. Serial podkreśla też odmienność Woo poprzez charakterystyczny sposób chodzenia, co może być jednym z objawów spektrum [Damasio, Maurer, Vilensky 1981].

W serialu często podkreślany jest wątek stygmatyzacji osób ze spektrum – ukazane są krzywdzące komentarze osób pod artykułami dotyczącymi sprawy osoby z diagnozą, jak i sprzeciw jednego z pracowników przeciwko zatrudnieniu Woo pomimo jej dobrych osiągnięć na uczelni („Widziałas drugą stronę jej CV? Podobno ma autyzm. [...]. I mimo to ją przyjęłaś?”), postawa przyjaciół Jun-ho na informację, że spotyka się z Woo. Chłopak wielokrotnie jest źle identyfikowany jako wolontariusz pomagający dziewczynie, a nie jako jej partner. Można też zauważyć autostygmatyzację u Woo Young-woo – dziewczyna rozstaje się z chłopakiem, gdyż uważa, że nie jest dla niego wystarczająco dobra. Autostygmatyzację można zauważyć również u rodziców chłopaka ze spektrum, który występuje jako oskarżony w jednej ze spraw sądowych.

Na szczególną uwagę zasługuje podkreślenie przez serial pojęcia spektrum i ukazanie postaci na pewnym jego kontinuum. Jest to rodzaj psychoedukacji, który nadal rzadko pojawia się w dziełach filmowych podejmujących tę tematykę. Omawiany serial niesie ze sobą wiele korzyści jako narzędzie do poszerzania świadomości na temat ASD. Nadal brakuje bezpośredniego podjęcia się pojęcia neuroróżnorodności, jednak w pośredni sposób działania i sposób bycia Woo zdaje się być przedstawiony jako korzystny w świecie prawniczym.

„RUN ON” – KIEDY BIEGACZ POTRZEBUJE TŁUMACZA

Serial „Run On” opowiada historię młodego sportowca, który zawiera głębszą więź ze swoją tłumaczką. Ukazuje on nierówności klasowe, temat samoakceptacji i poszukiwania swojej drogi życiowej.

Głównym bohaterem serialu jest Seon-gyeom, syn znanego polityka i sławnej aktorki filmowej. Chłopak charakteryzuje się bezpośredniością w komunikacji, nie rozumie też wielu przenośni np. na pytanie Tae-oh „Chcesz się napić?”, które odnosi się do alkoholu, odpowiada „Tak, właśnie piję” i z pełną powagą wskazuje na butelkę soku w swojej dłoni, a gdy jego przyjaciel pyta, czy szkolony przez niego zawodnik to „gepard w przebraniu” z zakłopotaniem odpowiada „nie, on jest człowiekiem”. Nie rozumie wielu aluzji ze

strony Mi-joo, tłumaczki, która z biegiem wydarzeń staje się jego dziewczyną. Kiedy ta sugeruje, by chłopak został u niej na noc używając popularnego w Korei zwrotu „wpadniesz na ramyeon”, który sugeruje propozycję stosunku seksualnego, Seon-gyeom po przybyciu do mieszkania dopytuje o jedzenie, co wprawia ją w zakłopotanie. W serialu bohater nie jest zidentyfikowany jako osoba ze spektrum, jednak jego mimika, postawy społeczne, niezrozumienie przenośni oraz aluzji mogą sugerować, iż reprezentuje on ASD [Roguska 2019]. Korzyści wynikające z takiej formy przedstawienia to m.in. odcięcie od koncepcji spektrum autyzmu jako zaburzenia na rzecz rzadziej poruszanej koncepcji neuroróżnorodności [Silberman 2017], reprezentacja osób z ASD niepodejmująca w bezpośredni sposób tematyki stygmatyzacji, a ukazująca zwyczajnego bohatera z różnymi życiowymi problemami niekoniecznie związanymi bezpośrednio ze spektrum, możliwość identyfikacji z bohaterem dla osób nieodnajdujących swojej reprezentacji w innych serialach. Zagrożeniem może być niejasność w identyfikacji bohatera jako osoby z ASD, co może dawać swobodę w interpretacji serialu – wielu widzów może wcale nie odczytać prezentowanych zachowań postaci jako odnoszących się do osób neuroróżnorodnych, a przez to nadal kierować się stereotypami i uprzedzeniami na temat osób ze spektrum.

PODSUMOWANIE

W serialach południowokoreańskich coraz częściej przedstawiani są bohaterowie ze spektrum autyzmu. Wiąże się to z korzyściami takimi jak m.in. reprezentacja mniejszości, zwiększanie świadomości społeczeństwa na temat ASD, przedstawienie różnych kontekstów funkcjonowania osób ze spektrum. Wraz z zaletami idą również możliwe zagrożenia m.in. swoboda interpretacyjna, niedopowiedzenia i przedstawione stereotypy, które mogą zostać powielane przez osoby oglądające. Należy podkreślić istotność tematu spektrum autyzmu i wprowadzania bohaterów, z którymi większa ilość osób z ASD może się utożsamić. Podjęcie się analizy kilku seriali jest zachęceniem do dalszych badań nad sposobem przedstawiania osób ze spektrum w dziełach filmowych w różnych kręgach kulturowych.

BIBLIOGRAFIA

- Bernardin C. J., Brown C., Kanne S., Nowell K. P.
2020 *Characterization of Special Interests in Autism Spectrum Disorder: A Brief Review and Pilot Study Using the Special Interests Survey*, "Journal of Autism and Developmental Disorders", nr 51 (1), s. 2711-2724.
- Brauner A., Brauner F.
1988 *Dziecko zagubione w rzeczywistości: historia autyzmu od czasów baśni o wróżkach. Fikcja literacka i rzeczywistość kliniczna*, Warszawa.
- Brenner M., Cho S., Singer G. H. S.
2000 *Adaptation and accommodation to young children with disabilities: A comparison of Korean and Korean American parents*, "Topics in Early Childhood Special Education", nr 20 (4), s. 236-249.
- Brewer M. B., Miller N.
1984 *Beyond the contact hypothesis: Theoretical perspectives on desegregation*, [w:] *Groups in contact: The psychology of desegregation*, red. N. Miller, M. B. Brewer, Orlando s. 281-302.
- Brol M.
2014 *Psychologia i film*, [w:] *Psychologiczna praca z filmem*, red. M. Brol, A. Skorupa, Katowice, s. 11-40.
- Chiang H. M., Lee J. K.
2017 *Parenting stress in South Korean mothers of adolescent children with autism spectrum disorder*, "International Journal of Developmental Disabilities", vol. 64 (2), s. 120-127.
- Damasio A. R., Maurer R. G., Vilensky J. A.
1981 *Gait disturbances in patients with autistic behavior: a preliminary study*, "Archives of Neurology", nr 3810.
- Farver J. M., Lee-Shin Y.
2000 *Acculturation and Korean American children's social and play behavior*, "Social Development", nr 9 (3), s. 316-336.
- Gillespie-Lynch K., Kim S. Y.
2022 *Do Autistic People's Support Needs and Non-Autistic People's Support for the Neurodiversity Movement Contribute to Heightened Autism Stigma in South Korea vs. the US?*, "Journal of Autism and Developmental Disorders".

Gulczyńska A., Wojciechowska A.

2015 *Potrzeba seksualna u osób ze spektrum autyzmu*, „Studia Edukacyjne”, nr 34, s. 211-223.

Hermelin B.

2001 *Bring Splinters of the Mind. A Personal Story of Research with Autistic Savants*, London.

Hofhuis J., Janssen S., Oprea S. J., Żerebecki B. G.

2021 *Can TV shows promote acceptance of sexual and ethnic minorities? A literature review of television effects on diversity attitudes*, „Sociology Compass”, nr 15 (8).

Hong K. M.

2006 *Impacts of rapid social and family change in the mental health of children in Korea*, „Psychiatry Investigations”, nr 3 (1), s. 6-25.

Kulik M., Rynkiewicz A.

2013 *Wystandardyzowane, interaktywne narzędzia do diagnozy zaburzeń ze spektrum autyzmu a nowe kryteria diagnostyczne DSM-5*, „Psychiatria”, nr 10 (2), s. 41-48.

Kim S. Y., Cheon J. E., Gillespie-Lynch K., Kim Y.

2021 *Is autism stigma higher in South Korea than the United States? Examining cultural tightness, intergroup bias, and concerns about heredity as contributors to heightened autism stigma*, Thousand Oaks.

Kim i in.

2011 *Prevalence of ASD in Korean school-aged children*, „American Journal of Psychiatry”, nr 168 (9), s. 904-912.

Lee H., Tak Y.

1996 *Family stress, perceived social support and coping in family who has a developmentally disabled child*, „Journal of Korean Academy of Child Health Nursing”, nr 3 (1), s. 42-51.

Linton K. F.

2014 *Clinical Diagnoses Exacerbate Stigma and Improve Self-Discovery According to People With Autism*, „Social Work in Mental Health”, nr 12, s. 330-342.

Meer M. M., Pollmann M. M. H.

2022 *Media Representations of Lesbians, Gay Men, and Bisexuals on Dutch Television and People's Stereotypes and Attitudes About LGBTs*, "Sexuality & Culture", nr 26, s. 640-664.

Mikuła E.

2018 *O tożsamości zjawiska immersji. Czytelnik w dobie „postpapierowej”*, [w:] *Tożsamość*, red. M. Urbańska, Łódź.

Osóbka K.

2020 *Historia autyzmu: od baśni i legend po badania genetyczne – laboratorium budowy mitów w nauce*, „Studia Edukacyjne”, nr 56, s. 339-367.

Park M. S.

2001 *The factors of child physical abuse in Korean immigrant families*, "Child Abuse and Neglect", nr 25 (7), s. 945-958.

Roguska A.

2019 *Budowanie tolerancji wobec dzieci ze spektrum autyzmu. W kierunku poszukiwania ścieżek współpracy i wspierania osób z ASD*, [w:] *Dziecko w przestrzeni edukacyjnej. Wsparcie instytucjonalne i społeczne*, red. J. Florczykiewicz, Siedlce, s. 163-210.

Sherif M., Harvey O. J., White B. J., Hood W. R., Sherif C. W.

1961 *Intergroup Conflict and Cooperation: The Robbers Cave experiment*, Toronto.

Silberman S.

2017 *Neuroplemiona. Dziedzictwo autyzmu i przyszłość neuroróżnorodności*, Białystok.

You C. I.

2021 *Wybrane komponenty współczesnej mentalności koreańskiej związane z grzecznością*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej”, nr 19, s. 219-231.

THE AUTISM SPECTRUM IN POPULAR SOUTH KOREAN SERIES

Summary: In recent years, there have been many transformations in the diagnostic criteria for the spectrum, and the neurodiversity trend seems to be slowly reaching the public space. The aim of the article 'Autism Spectrum in Popular South Korean TV series' is to review research on the functioning of people with ASD in South Korea and to relate the indicated cultural works in the context of psychological science, broadly understood, and the functioning of the individual in a world of stigma and discrimination. The paper interprets the concept of spectrum both from the perspective of the DSM-5 diagnostic criteria and taking into account the neurodiversity paradigm. The author cites the series *Move to Heaven*, *The Amazing Woo Lawyer* and *Run On* and analyses them in the context of the possible risks and benefits of the way characters on the autism spectrum are portrayed. The consideration of the representation of the minority group addressed is also intended to encourage further discussion on forms of bringing psychological concepts and broader psychoeducation to the audience through film works.

Keywords: autism spectrum, ASD, neurodiversity, South Korean series, South Korea, stigma

PROZOPAGNOZJA – FUNKCJONOWANIE EMOCJONALNE I SPOŁECZNE, AUTOSTYGMATYZACJA I ANALIZA OBRAZU ZABURZENIA PRZEDSTAWIONA W SERIALU „HOLOGRAMOWA MIŁOŚĆ”

Streszczenie: Pomimo rosnącego zainteresowania tematyką psychologii, świadomość społeczna dotycząca różnorodnych zaburzeń jest niewystarczająca, a jej brak może prowadzić do powielania krzywdzących stereotypów i stygmatyzacji. Jednym z zaburzeń poznawczych, których objawy mogą być rozumiane jako wyraz bycia niewychowanym i wyniosłym, jest prozopagnozja. Celem artykułu jest analiza możliwych konsekwencji emocjonalnych i społecznych wskazanej dolegliwości neurologicznej, jak i podjęcie tematu autostygmatyzacji. Autorka przywołuje również popularny południowokoreański serial „Hologramowa miłość” i analizuje przedstawiony w nim obraz prozopagnozji. Podjęty zostaje również aspekt wykorzystywania sztucznej inteligencji w celach pomocowych u osób z różnymi dysfunkcjami. Podkreśla się konieczność psychoedukacji, aby zmniejszyć występowanie negatywnych postaw społecznych w stosunku do osób z zaburzeniami poznawczymi.

Słowa kluczowe: prozopagnozja, autostygmatyzacja, stygmatyzacja, serial

WPROWADZENIE

We współczesnym świecie można zauważyć zwiększającą się świadomość społeczną odnoszącą się do różnych wymiarów prewencji zdrowia i częstszemu poświęcaniu uwagi funkcjonowaniu psychicznemu, co wiąże się z ciekawością dotyczącą między innymi procesu psychoterapii [Śliwińska 2019].

Rośnie również wiedza dotycząca biologicznych podstaw spostrzegania i procesów poznawczych [Winkielman 2008]. Nadal brakuje jednak świadomości społecznej na temat objawów i konsekwencji niektórych zaburzeń poznawczych. Konsekwencjami może być prześladowanie osób zmagających się z zaburzeniem [Francis-Pester 2017]. Ze względu na charakterystykę objawów warto podjąć temat prozopagnozji oraz jej konsekwencji dla funkcjonowania emocjonalnego i interpersonalnego. Osoby z podejmowaną dolegliwością neurologiczną często doświadczają trudności w sytuacjach społecznych [Duchaine i in. 2014]. Podkreślana jest trudność utrzymywania nawiązanych relacji interpersonalnych [Zawadzka 2007: 163; Diaz 2008]. W przypadku formy nabytej zauważa się trudność początkowego okresu przystosowania do funkcjonowania z zaburzeniem ze względu na świadomość, że wcześniejsza naturalnie wykonywana czynność nie jest już możliwa [Duchaine, Nakayama 2006: 166]. Nieumiejętność rozpoznawania twarzy wydaje się utrudniająca funkcjonowanie szczególnie w okresie szkolnym ze względu na nieświadomość społeczną dotyczącą zaburzenia. Z tego powodu wydaje się, iż psychoedukacja dotycząca występowania różnych zaburzeń poznawczych mogłaby się wiązać z poprawą dobrostanu osób z prozopagnozją. Jedną z proponowanych form może być oglądanie seriali czy filmów poruszających wskazaną tematykę. Może to się wiązać zarówno z korzyściami, jak i pewnymi zagrożeniami takimi jak przedstawianie faktów naukowych w sposób zniekształcony [Barriga, Fernandez, Shapiro 2010; Broł, Skorupa 2020]. Z tego powodu postanowiono przeanalizować serial „Hologramowa miłość” z perspektywy psychologicznej poprawności ukazywanego obrazu prozopagnozji.

CZYM JEST PROZOPAGNOZJA?

Prozopagnozja jest selektywną agnozą wzrokową. Charakteryzuje się niemożnością rozpoznania twarzy znanych pacjentowi [Barton, Corrow, Dalrymple 2016]. Osoba może nie rozpoznawać twarzy, pomimo prawidłowego działania narządu wzroku [Ariel, Sadeh 1996]. Nie występuje też zaburzenie pamięci semantycznej [Sacks 2011]. Dzieci z prozopagnozją rozwojową często nie zdają sobie sprawy ze swojego zaburzenia poznawczego związanego z niemożnością rozpoznania znanych twarzy, ze względu na stosowanie strategii kompensacyjnych jako czegoś naturalnego w przypadku konieczności zidentyfikowania drugiej osoby [Mindick 2011]. Jako przyczynę często podaje się uszkodzenia mózgu w obszarze zakrętu wrzecionowatego występującego w płacie skroniowym [Allison, Gore, McCarthy, Puce 1997],

jednak zaburzenie rozpoznawania twarzy może przebiegać również w przypadku braku występowania urazów w obszarze mózgu [Dalrymple, Palermo 2015]. Objawy prozopagnozji mogą występować także w przypadku chorego posiadającego guza, znajdującego się na pograniczu płatów ciemieniowego i potylicznego [Nagańska 2003]. Dokładna charakterystyka przyczyn i przebiegu zaburzenia, pomimo rozwoju medycyny i technologii, nadal przysparza trudności. Zauważono, że stosowanie oddziaływań terapeutycznych, przykładowo zastosowania kontekstu znaczeniowego w postaci torowania semantycznego, może pomagać w rozpoznawaniu twarzy w przypadku prozopagnozji w konsekwencji udaru mózgu [Zawadzka 2007]. W wielu przypadkach nie ma skutecznej metody leczenia, która umożliwiłaby rozpoznawanie twarzy, natomiast poprzez terapię można zwiększać niezależność osób z omawianym zaburzeniem [Domańska, Zawadzka 2007: 127].

PSYCHOLOGICZNE KONSEKWENCJE PROZOPAGNOZJI

Umiejętność rozpoznawania twarzy często postrzegana jest jako konieczna, by osiągnąć sukces w interakcjach społecznych [Duchaine i in. 2008]. Z tego powodu może dochodzić do stygmatyzacji osób z prozopagnozją, traktowania ich jak niepełnosprawnych, czy o niskim poziomie inteligencji. Tymczasem ta dolegliwość neurologiczna może być spotykana w różnych środowiskach zawodowych, między innymi artystycznych i naukowych. Część badań ukazuje również brak związku między niemożnością rozpoznania twarzy a wskaźnikiem IQ [Dong i in. 2010; Mindick 2011]. Nieświadomość społeczna i brak odpowiedniej psychoedukacji mogą wiązać się z rozpowszechnianiem krzywdzących stereotypów i dyskryminacją osób z prozopagnozją. Stygmatyzacja zwiększa lęk przed przyznaniem się do zaburzenia i może prowadzić do izolacji [Brandt, Buszman 2016: 231]. Przywołuje się istotność zajęć antydyskryminacyjnych, które mogą redukować negatywne postawy wobec osób z mniejszości [Soroka, Stepulak 2020: 65]. W kontekście prozopagnozji istotne zdaje się obalenie stereotypów oraz zapobieganie interpretacji nierozpoznawania twarzy jako przejawu niewychowania czy nieuwagi [Mindick 2011].

Konsekwencją prozopagnozji może być silne poczucie wstydu i autostygmatyzacja. Jest ona rozumiana jako internalizowanie niekorzystnych i negatywnych stereotypów, co wiąże się z licznymi konsekwencjami, między innymi: obniżeniem poczucia własnej wartości i skuteczności [Corrigan i in.

2017]. Mogą doświadczać jej nie tylko osoby, do których odnoszą się stereotypy, ale także ich bliscy, pozostający z nimi w kontakcie [Goffman 2005]. Rodzice dzieci z omawianym zaburzeniem rzadko mówią innym o przypadłości swojego dziecka, nie tylko z powodu obawy przed wysmianiem czy obwinianiem ze strony innych, ale także ze względu na zagrożenie, jakie może nieść dla dziecka wiedza niebezpiecznych osób, dotycząca niemożności rozpoznawania twarzy [Dalrymple i in. 2014]. Osoba z prozopagnozą może to jednak odczytać jako wyraz wstydu rodzica.

Biorąc pod uwagę niemożność rozpoznawania twarzy, osoby z prozopagnozą mogą być narażone na niebezpieczeństwo ze strony przestępców ze względu na późniejszą ich identyfikację. Rozpoznawanie twarzy stanowi istotny element wskazywania sprawcy [Kabzińska 2008]. Należy jednak wziąć pod uwagę możliwość identyfikacji przestępcy poprzez ubiór, brzmienie głosu czy charakterystyczny sposób chodzenia, które mogą zidentyfikować osoby z prozopagnozą.

W literaturze przywołuje się ryzyko rozwoju depresji i stanów lękowych w przypadku ciężkich obrazów prozopagnozji [Duchaine i in. 2008]. W przypadku występowania autostygmatyzacji może występować również pogorszenie dobrostanu psychicznego [Soroka, Stepulak 2020].

PRZEDSTAWIENIE PROZOPAGNOZJI W SERIALU „HOLOGRAMOWA MIŁOŚĆ”

Zważywszy na możliwe konsekwencje odbioru społecznego oraz formy przekazu medialnego odnoszącego się do zaburzenia na dążenie do zdrowia [Podogrodzka-Niell, Tyszkowska 2014], zdecydowano się na analizę postaci So-yeon Han z popularnego południowokoreańskiego serialu „Hologramowa miłość”, dostępnego na platformie Netflix, w kontekście nauki psychologicznej.

Bohaterka postrzegana jest w pracy jako osoba nieuprzejma i wyniosła. Nie wita się ze współpracownikami, gdy mijają ich na korytarzu. W literaturze podkreśla się, iż nieświadomość innych, dotycząca zaburzenia prozopagnozji u drugiej osoby, może wiązać się z negatywnymi skutkami, takimi jak interpretacja zachowań jako wyrazu bycia niewychowanym [Adams i in. 2019: 17]. Osoby z prozopagnozą często przywołują doświadczenia bycia nazywanymi egoistami nieokazującymi innym szacunku [Etienne 2022].

Warto zwrócić uwagę na serial w kontekście pojęcia autostygmatyzacji, która może skutkować utrudnieniami w funkcjonowaniu społecznym,

zawodowym i emocjonalnym [Podogrodzka-Niell, Tyszkowska 2014]. Bohaterka So-yeon Han unika spotkań towarzyskich po pracy, pomimo że w Korei Południowej częste odmawianie wyjść pracowniczych w niektórych firmach może być uznawane jako oznaka niezaangażowania, wyniosłości czy bycia niegrzecznym. Zauważa się, że osoby z prozopagnozją często wyznają, iż unikają dużych wydarzeń towarzyskich ze względu na oczekiwaną ilość interakcji w trakcie takiego spotkania [Diaz 2008]. Unikanie takich wydarzeń może być spowodowane nie tylko rzeczywistym urażeniem drugiej osoby, ale także wyobrażeniową sytuacją obrażenia innych [Davis i in. 2011]. Dalej, bohaterka nie mówi nikomu o prozopagnozji ze względu na krzywdzące doświadczenia związane z dzieciństwem. Główna bohaterka serialu ujawniła tę informację swojemu pierwszemu chłopakowi, który razem z kolegą zadrwił z jej problemów związanych z rozpoznawaniem twarzy:

Aż do czasów, gdy chodziłam do liceum mówiłam bliskim osobom, że nie rozpoznaję twarzy. Przyjaciółce i pierwszej miłości [...]. Zamienili się ubraniami [chłopak i jego przyjaciel – przyp. aut.], żeby sprawdzić, czy naprawdę nie rozpoznaję twarzy. Od początku interesowała go jedynie moja przypadłość. Od tej pory nikomu nie mówię, bo nie chcę znów zostać skrzywdzona [Mier 2020, fragment serialu „Hologramowa miłość” odcinek 1 – 49:30–50:22].

W badaniach zauważono, że dzieci z prozopagnozją odczuwają negatywne konsekwencje społeczne zaburzenia, między innymi: śmiech z przypadłości neurologicznej [Duchaine i in. 2008]. Doświadczenia szkolne postaci z serialu „Hologramowa miłość” były dla niej trudne, nie otrzymywała wsparcia ze strony społeczeństwa. Rówieśnicy zaczęli postrzegać ją jako osobę niepełnosprawną. W realnym świecie proponuje się zaangażowanie nauczyciela w pomoc osobie z prozopagnozją, na przykład: poprzez prośenie uczniów o przedstawianie się przed zabranie głosu w trakcie zajęć dydaktycznych [Francis-Pester 2017]. Analizując wskazaną sytuację ukrywania choroby z perspektywy możliwej autostygmatyzacji bohaterki, należy zwrócić uwagę na poziom lęku związany z wyobrażeniową sytuacją odkrycia przez innych jej zaburzenia poznawczego. W momencie, gdy jeden z bohaterów sugeruje, że domyślił się, dlaczego So-yeon Han unika spotkań towarzyskich, bohaterka odczuwa stres, że jej tajemnica została zdemaskowana. Badania wskazują, iż ukrywanie stanu zdrowia może stanowić znaczący stresor [Corrigan i in. 2017]. Pomimo, iż Kang-woo zdaje się pomocny i mający pozytywne nastawienie wobec So-yeon Han, przewiduje ona, iż zostanie przez niego wyśmiana. Ze względu

na wcześniejsze doświadczenia i autostygmatyzację, przewidywania odnośnie reakcji drugiej osoby na informację o zaburzeniu mogą być niezgodne z realną sytuacją.

Sztuczna inteligencja ukazana jest jako pomocna dla osób z trudnościami w rozpoznawaniu twarzy. W badaniach jako jedną ze skuteczniejszych strategii kompensacyjnych przywołuje się dyskretną pomoc drugiej osoby w identyfikacji innych [Adams i in. 2019]. W serialu obecność hologramu widzianego tylko przez So-yeon Han ośmiela ją do udziału w spotkaniach towarzyskich ze współpracownikami i podejmowania próby nawiązania relacji partnerskiej. Ukazanie funkcji wspierającej sztucznej inteligencji może otworzyć dyskusję nad tworzeniem urządzeń pomagających osobom z prozopagnozją identyfikować spotykanych ludzi. Obserwując rozwój technologii można zauważyć tworzenie nowych możliwości dla potrzebujących pomocy w związku z zaburzeniami słuchu czy wzroku. Należy wspomnieć system syntezy mowy we wsparciu osób z dysfunkcjami wzroku – niewidomych oraz niedowidzących [Kleinszmidt i in. 2018]. Być może skupienie się na możliwych funkcjach sztucznej inteligencji pomocy osobom z innymi zaburzeniami zapoczątkuje dyskusję w świecie naukowym odnośnie możliwości wsparcia technologicznego.

Serial może stanowić źródło informacji na temat prozopagnozji. Bohaterka wspomina, że rozpoznaje różne osoby ze względu na głos czy charakterystyczny ubiór. Jest to częsty sposób wykorzystywany w celu ułatwienia procesu identyfikacji drugiej osoby przywoływany przez osoby z omawianą przypadłością [Adams i in. 2019: 11]. Również umiejętność rozpoznawania afektu wokalnego uważa się za wysoko rozwiniętą u osób z prozopagnozją [Biotti, Cook 2016]. Serial obala stereotyp mówiący o niskiej inteligencji i nieporadności osób z przytaczanym zaburzeniem poznawczym – bohaterka pracuje w firmie i przez większość czasu samodzielnie prowadzi gospodarstwo domowe. Niepokoi jednak sposób ukazania nagłego rozpoznawania twarzy Holo w konsekwencji wypadku samochodowego. Pomimo, iż sytuacja postrzegana jest przez postaci w serialu jako wyjątek medyczny, może wprowadzać w błąd odnośnie możliwości leczenia prozopagnozji w realnym świecie. W serialu podkreślane jest znaczenie więzi między bohaterami. Wielokrotnie przewija się motyw sugerujący, iż główna bohaterka rozpoznaje twarz postaci, bo jest dla niej bardzo ważna. Taki sposób przedstawienia sytuacji może wiązać się z ryzykiem występowania autostygmatyzacji. Osoby z prozopagnozją mogą wykształcić schemat: „Powinnam ją/go widzieć, ponieważ jest dla mnie ważny/ważna”, „On/Ona pomyśli, że jej/go nie kocham, bo nie potrafię

rozpoznać jej/jego twarzy”, co może wiązać się z poczuciem winy. Południowokoreański serial „Hologramowa miłość” może być przywoływany w trakcie prowadzenia zajęć z psychoedukacji, jednak należy omówić scenę odnoszącą się do nagłego postrzegania twarzy, biorąc pod uwagę możliwe konsekwencje.

PODSUMOWANIE I ZAPROSZENIE DO DYSKUSJI

Osoby z prozopagnozą często zmagają się z trudnościami w funkcjonowaniu emocjonalnym, społecznym i zawodowym. Świadomość społeczną dotyczącą różnorodności i konsekwencji różnych zaburzeń psychicznych nadal nie jest na zadowalającym poziomie [Soroka, Stepulak 2020]. Może to pogłębiać problemy osób z prozopagnozą w kontekście zawierania relacji interpersonalnych. Zauważa się wartość ochronną czynnika poczucia przynależności w kontekście autostygmatyzacji [Soroka, Stepulak 2020]. Wydaje się więc istotne, by edukować dzieci i młodzież na temat różnorodnych zaburzeń i ich wpływu na zachowanie. Psychoedukacja może mieć tu także pośredni skutek w postaci nabywania umiejętności społecznych, jeśli zajęcia odbywałyby się w formie grupowej [Majewicz, Wolny 2017]. W obecnych czasach, gdzie media poza rozrywką pełnią również funkcję edukacyjną [Daniluk i in. 2011], należy zwrócić uwagę na sposób podejmowania terminów psychologicznych m.in. w popularnych serialach. Mogą być one użyteczne w celu zainteresowania dzieci i młodzieży zajęciami edukacyjnymi, jednak należy zwrócić uwagę na zniekształcenia faktów naukowych przedstawione w tekście kultury. Artykuł jest zaproszeniem do dyskusji na temat prozopagnozi, który na płaszczyźnie autostygmatyzacji i konsekwencji emocjonalnych jest nadal rzadko poruszany w literaturze naukowej, szczególnie z perspektywy funkcjonowania w polskim społeczeństwie. Brakuje badań i materiałów psychoedukacyjnych, które mogłyby zwiększać świadomość dotyczącą objawów i trudności związanych z prozopagnozą.

BIBLIOGRAFIA

- Adams A., Bate S., Bennetts R. J., Hills P. J.
2019 *Coping strategies for developmental prosopagnosia*, “Neuropsychological Rehabilitation”, s. 1-20.
- Allison T., Gore J. C., McCarthy G., Puce A.
1997 *Face-specific processing in the human fusiform gyrus*, „Journal of Cognitive Neuroscience”, nr 9 (5), s. 605-610.

- Ariel R., Sadeh M.
1996 *Congenital Visual Agnosia and Prosopagnosia in a Child: A Case Report*, "Cortex", nr 32 (2), s. 221-240.
- Barriga C. A., Fernandez M. L., Shapiro M. A.
2010 *Science information in fictional movies: Effects of context and gender*, "Science Communication", nr 32 (1), s. 3-24.
- Barton J. S., Corrow S. L., Dalrymple K. A.
2016 *Prosopagnosia: current perspectives*, "Eye and Brain", nr 8, s. 165-175.
- Biotti F., Cook R.
2016 *Impaired perception of facial emotion in developmental prosopagnosia*, "Cortex", nr 81, s. 126-136.
- Brandt A., Buszman K.
2016 *Ciało poza społecznym kanonem piękna – ciało odrzucone: perspektywa osób o ciele „nieidealnym”*, „Społeczeństwo i Edukacja”, nr 20 (1), s. 225-237.
- Brol M., Skorupa A.
2020 *Filmowe spotkania z psychologią*, Katowice.
- Corrigan P. W., Lopez M., Michaels P. J., Rusch N.
2017 *Constructs and concepts comprising the stigma of mental illness*, "Psychology, Society, & Education", nr 4 (2), s. 183-194.
- Dalrymple K. A. i in.
2014 *"A room full of strangers every day": The psychosocial impact of developmental prosopagnosia on children and their families*, "Journal of Psychosomatic Research", nr 77, s. 144-150.
- Dalrymple K. A., Palermo R.
2015 *Guidelines for studying developmental prosopagnosia in adults and children*, "Wiley Interdisciplinary Reviews: Cognitive Science", nr 7 (1), s. 73-87.
- Daniluk J. i in.
2011 *Media jako źródło wiedzy o zdrowiu*, "Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu", nr 17 (4), s. 165-168.
- Davis J. M. i in.
2011 *Individual Differences in the Ability to Recognise Facial Identity Are Associated with Social Anxiety*, "PLoS One", nr 6 (12).

Diaz A. L.

2008 *Do I Know You? A Case Study of Prosopagnosia (Face Blindness)*, “The Journal of School Nursing”, nr 24 (5), s. 284-289.

Domańska Ł., Zawadzka E.

2007 *Zasady organizacji procesu rehabilitacji neuropsychologicznej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J, Paedagogia-Psychologia”, nr 20, s. 123-135.

Dong Q. i in.

2010 *Heritability of the Specific Cognitive Ability of Face Perception*, “Current Biology”, nr 20 (2), s. 137-142.

Duchaine B. C., McDermott L., Nakayama K., Pisarski S., Yardley L.

2008 *Psychosocial consequences of developmental prosopagnosia: A problem of recognition*, “Journal of Psychosomatic Research”, nr 65, s. 445-451.

Duchaine B. C., Nakayama K.

2006 *Developmental prosopagnosia: a window to content-specific face processing*, “Current Opinion in Neurobiology”, nr 16 (2), s. 166-173.

Etienne V.

2022 *Brad Pitt Details Struggle with Prosopagnosia, or “Face Blindness”: “Nobody Believes Me”*, “People”, <https://people.com/health/brad-pitt-details-struggle-with-prosopagnosia-or-face-blindness-nobody-believes-me/> [dostęp: 10.09.2023].

Francis-Pester D.

2017 *Prosopagnosia severely affects a child’s wellbeing*, “Early Years Educator”, nr 19 (6), s. 50-52.

Goffman E.

2005 *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*, Gdańsk.

Kabzińska J.

2008 *Reprodukcja twarzy sprawców przestępstw na podstawie zeznań świadków – rysopis i obrazowy portret pamięciowy*, „Palestra Świętokrzyska”, nr 5-6, s. 48-56.

Kleinszmidt M., Zacniewska J., Zacniewski A., Zdunek R.

2018 *Analiza algorytmów syntezy mowy na potrzeby zastosowania w urzędzeniu przenośnym*, „Edukacja – Technika – Informatyka”, nr 1 (23), s. 35-42.

Majewicz P, Wolny J.

2017 *Psychoedukacja jako płaszczyzna integracji działań psychologicznych, psychiatrycznych oraz pedagogicznych*, „Humanum – Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne”, nr 26 (3), s. 29-48.

Mier B. (reż.)

2020 *Hologramowa miłość*, Netflix, Korea Południowa.

Mindick N. L.

2011 *Understanding Facial Recognition Difficulties in Children. Prosopagnosia Management Strategies for Parents and Professionals*, Londyn.

Nagańska E.

2006 *Objawy neurologiczne guzów mózgu*, „Borgis – Postępy Nauk Medycznych”, nr 3, s. 112-118.

Sacks O.

2011 *Oko umysłu*, tł. J. Lang, Poznań.

Soroka E., Stepulak M. Z.

2020 *Psychiatryczne, psychologiczne i etyczne uwarunkowania zjawiska autostygmatyzacji chorobą psychiczną – przegląd piśmiennictwa*, „Current Problems of Psychiatry”, nr 21 (2), s. 59-69.

Śliwińska K.

2019 *Wybrane aspekty etyczne w pracy psychoterapeuty na podstawie analizy przepisów, zbiorów zasad etycznych oraz opracowań odnoszących się do prowadzenia psychoterapii w Polsce*, „Psychologia wychowawcza”, nr 15, s. 204-214.

Winkielman P.

2008 *Psychologia społeczna a neuronauki: dominacja, separacja czy satysfakcjonujący związek?*, „Psychologia Społeczna”, t. 3, nr 1 (6), s. 11-22.

Zawadzka E.

2007 *Strategie kompensacji zaburzeń rozpoznawania twarzy znanych osób u pacjentów po udarach mózgu*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J, Paedagogia-Psychologia”, nr 20, s. 163-173.

PROSOPAGNOSIA –
EMOTIONAL AND SOCIAL FUNCTIONING,
SELF-STIGMATISATION AND IMAGE ANALYSIS
OF THE DISORDER AS DEPICTED
IN THE “HOLOGRAM LOVE” SERIES

Summary: Despite the growing interest in the field of psychology, public awareness of a variety of disorders is insufficient, and the lack of awareness can lead to the reproduction of harmful stereotypes and stigmatisation. One cognitive disorder, the symptoms of which can be understood as an expression of being ill-mannered and haughty, is prosopagnosia. The aim of this article is to analyse the possible emotional and social consequences of the indicated neurological ailment, as well as to address the topic of self-stigmatisation. The author also cites the popular South Korean series 'Hologram Love' and analyses the image of prosopagnosia portrayed therein. The aspect of using artificial intelligence to help people with various dysfunctions is also addressed. The need for psychoeducation to reduce the occurrence of negative social attitudes towards people with cognitive disorders is emphasised.

Keywords: prosopagnosia, self-stigmatisation, stigmatisation, series

EKONOMICZNE ASPEKTY PLANOWANIA PRODUKCJI

Streszczenie: Niniejszy artykuł traktuje o roli planowania produkcji w kontekście wskaźników określających efektywność ekonomiczną tego procesu. Rozważania przeprowadzone w tekście odnajdują swój początek w redefinicji dopasowanej do aktualnych czasów, podstawowych pojęć związanych z planowaniem produkcji. Autor podkreśla również różnice pomiędzy pojęciem planowania i prognozowania, wyjaśnia fazy ciągu wytwórczego oraz dokonuje przeglądu podstawowych metod jego podziału, aby finalnie dotrzeć do wskaźników, które mogą posłużyć do określenia efektywności ekonomicznej tego procesu. W rezultacie artykuł stanowi dogłębną analizę znaczenia planowania produkcji dla efektywności ekonomicznej przedsiębiorstw, eksplorując kluczowe etapy planowania i ich wpływ na procesy produkcyjne. Celem niniejszego opracowania jest zestawienie dostępnych w literaturze ekonomicznych czynników związanych z planowaniem produkcji przy aktualizacji podstawowych pojęć pojawiających się w tym obszarze naukowo-biznesowym. Wykorzystanymi do realizacji określonego w ten sposób celu metodami badawczymi zostały: studium literatury przedmiotu; analiza interpretacyjna pojęć i definicji; metody heurystyczne doboru informacji.

Słowa kluczowe: ekonomia, planowanie produkcji, wskaźniki produktywności, zarządzanie, finanse

WSTĘP

„Planowanie produkcji pozwala na zidentyfikowanie słabych miejsc oraz na przeprowadzenie analizy szans w procesie produkcji” [Bendkowski 2018]. Jednocześnie planowanie produkcji powinno spełnić ważne z punktu widzenia strategii przedsiębiorstw komercyjnych aspekty ekonomiczne [Bednarek 2003], co wynika bezpośrednio z faktu, że są one (w dużej większości) nastawione na generowanie zysku [Dymowski 2008]. Na podstawie powyższego

stwierdzić można, że planowanie procesów wytwórczych¹ pełni bardzo ważną, lecz konieczną do skonkretyzowania rolę w przedsiębiorstwie. Niniejsze opracowanie skupia się na celu jakim jest zestawienie obecnych w literaturze ekonomicznych aspektów planowania produkcji przy jednoczesnej redefinicji i aktualizacji podstawowych pojęć pojawiających się w tym obszarze nauko-biznesowym. Najważniejszymi wykorzystanymi do realizacji zamierzonego celu metodami badawczymi są m.in.:

- studium literatury przedmiotu;
- analizę interpretacyjną pojęć i definicji;
- metody heurystyczne doboru informacji².

ZAGADNIENIA WSTĘPNE I ISTOTA PLANOWANIA PRODUKCJI

Temat planowania produkcji definiowany jest w literaturze naukowej na wiele sposobów. Rozbijając to określenie na części składowe przytoczyć należałoby znaczenie samego planowania jak i produkcji lub procesów produkcyjnych. Zgodnie z powyższym, „produkcja jest świadomą i celową działalnością człowieka przekształcającą zasoby oraz siły przyrody w dobra ekonomiczne” [Czetwertyński 2012]. Planowanie należy również do grona pojęć bardzo często definiowanych, zwłaszcza w literaturze o tematyce zarządzania i nauk ekonomicznych. Należy w tym miejscu podkreślić także różnice pomiędzy pojęciem planowania i prognozowania, które będą przewijać się dalej w niniejszym opracowaniu. Wybrane objaśnienia obu tych terminów przedstawione zostały w tabeli 1.

Precyzując różnice i role prognozowania oraz planowania w procesach produkcyjnych można stwierdzić, że przedsiębiorstwa muszą planować nie tylko w krótkim horyzoncie, ale także długookresowo, aby elastycznie reagować na zmieniające się otoczenie, co wymaga utrzymania odpowiednich zasobów produkcyjnych. Przewidywanie trendów otoczenia może skutkować zbędnym akumulowaniem zasobów [Michna, Senczyzna 2014], lecz sam proces prognostyczny jest nieodłączną częścią planowania długoterminowego [Popławski, Dąsał 2007]. Należałoby w tym miejscu pokreślić dodatkowo

¹ W niniejszym opracowaniu określenia „produkcja” i „procesy wytwórcze” stosowane będą zamiennie.

² Dobór informacji do niniejszego opracowania został dokonany na podstawie doświadczeń autora mgr Łukasza Jankowskiego na podstawie wieloletniej praktyki zawodowej w zakresie zarządzania i logistyki z elementami analizy ekonomicznej.

fakt, że prognozy przepływów finansowych (m.in. sprzedaży) mogą być traktowane jako podstawa planowania produkcji [Bernat 2011], co wypukla fakt istoty prognozowania w procesach planowania produkcji. Podsumowując powyższy wywód można stwierdzić, że:

planowanie produkcji jest procesem koncentrującym się na osiągnięciu celu, jakim jest wytworzenie gotowego wyrobu. Obejmuje dobór skutecznych metod i środków produkcyjnych, by efektywnie przekształcić półprodukty w finalne dobra ekonomiczne, zachowując optymalne koszty i ustalony czas. Proces planowania produkcji może uwzględniać prognozowanie przyszłych trendów, a same działania planistyczne wymagają formalizacji w strukturze przedsiębiorstwa.

Tabela 1. Definicje pojęć planowania i prognozowania dostępne w aktualnej literaturze naukowej

Pojęcie	Definicja	Źródło
Prognozowanie	Prognozowanie jest metodą przewidywania przyszłości. Mniej lub bardziej trafną w zależności od wybranej metodologii, przyjętych założeń, celu badania, ilości zmiennych, okresu, na podstawie którego prognozujemy oraz okresu, na jaki tworzymy prognozę. Istnieje wiele metod prognozowania.	[Kucia 2016]
	Przewidywanie przyszłych zjawisk lub zdarzeń.	[SJP PWN]
	Badanie przyszłości na potrzeby planowania.	[Trocki, Wyróżębski 2015]
Planowanie	Snuć plany, zamierzać coś.	[SJP PWN]
	Planowanie z definicji wymusza orientację na przyszłość – wszelkiego rodzaju działania uwzględnione w planie służą osiągnięciu przyszłych celów.	[Trocki, Wyróżębski 2015]
	W większości formułowanych w literaturze definicji planowania wymienia się bowiem podobne, podstawowe cechy tego zjawiska: odnoszenie się do przyszłości, zorientowanie na cel, dobór określonych, podporządkowanych mu środków postępowania czy posiadanie z góry wyznaczonego horyzontu czasowego.	[Łętowski 2006:146]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie literatury.

Każda organizacja może jednak definiować opisane w ten sposób procesy inaczej [Jargiło 2018]. Jednym z przykładów może być tutaj formuła planowania produkcji wyłuskana z rzeczywistego zakładu produkcyjnego rozpisana na etapy w tab. 2.

Tabela 2. Etapy procesu produkcji

Numer etapu	Nazwa etapu produkcji	Działania
1.	Analiza materiałów	Weryfikacja stanów magazynowych i zamawianie materiałów od dostawców w przypadku niedoboru.
2.	Przygotowanie linii produkcyjnej	Przygotowanie maszyn, urządzeń i narzędzi.
3.	Przygotowanie harmonogramu produkcji	Weryfikacja dostępności maszyn i wyposażenia oraz rozmieszczenie ich w celu przygotowania do procesu produkcji.
4.	Zlecenie produkcyjne	Weryfikacja ilości pracowników i w razie niedoboru – dostosowanie ich liczby do zapotrzebowania.
5	Rzeczywista produkcja	Procesy produkcyjne, których efektem jest wytworzenie gotowego produktu.
6	Zakończenie produkcji	Kontrola jakości.

Źródło: [Dendera-Gruszka, Kulińska, Wojtynek 2018].

Innym przykładem podziału planowania produkcji na etapy w nieco bardziej teoretycznym ujęciu jest ten zaproponowany przez A. Szymonika [Szymonik 2012]:

1. Opracowanie zagregowanej prognozy sprzedaży i obliczenia wartości planistycznych,
2. Przełożenie prognozy sprzedaży na potrzeby zasobowe,
3. Generowanie różnych planów produkcji.

Rozpisane w ten sposób etapy procesu produkcji skorelować można bezpośrednio z podstawowymi procesami produkcyjnymi, do których A. Rogowski zalicza [Rogowski 2023]:

- Opracowanie koncepcji nowego wyrobu,
- Badanie i rozwój koncepcji nowego wyrobu oraz technik jego wytwarzania,
- Projektowanie wyrobu i procesów wytwórczych,
- Zapewnienie odpowiedniej jakości i nowoczesności wyrobu,
- Wytwarzanie wyrobu wraz z kontrolą techniczną,
- Opracowanie obsługi klientów, sprzedaży i serwisowania,
- Modernizacja wyrobu.

W procesach tych widać wyraźnie zarysowany cykl życia produktu znany z teorii marketingowych oraz nacisk na jakość procesu, który wpłynie na standard końcowego produktu, w kontekście którego należy opracować odpowiednie wskaźniki jakościowe i KPI (*Key Performance Indicators*), takie jak: wydajność produkcji, terminowość dostarczenia wyrobów czy procent odpadu fabrykowania względem całkowitej liczby wyprodukowanych przedmiotów. Podsumowując tę część rozważań, można stwierdzić, że planowanie produkcji jest procesem z pogranicza wielu dziedzin, dyscyplin i subdyscyplin naukowych, uwzględniającym zagadnienia zarządcze, techniczne, organizacyjne i ekonomiczne, skupionym na przewidywaniu i projektowaniu działalności wytwórczej.

EFEKTYWNOŚĆ EKONOMICZNA PROCESÓW PRODUKCYJNYCH

Z uwagi na złożoność procesów planistycznych, poza samym planowaniem i sterowaniem, produkcja na każdym jej etapie wymaga podejmowania decyzji, które niosą za sobą konsekwencje dla kształtu samego systemu wytwórczego, którego charakterystyka końcowa wynika z tych właśnie werdyktów [Pająk, Klimkiewicz, Kosierad 2014]. Wyprodukowana w ten sposób sylwetka procesu produkcyjnego może być podzielona w kontekście rodzajowym na kilka sposobów. Jednym z nich jest podział ze względu na hierarchię i horyzont czasowy zaproponowany przez I. Rojek, Z. Królikowskiego, M. Marciniak [2019]:

- Planowanie taktyczne stanowi wyznaczniki dla planów operacyjnych (służy przygotowaniu produkcji).
- Planowanie operacyjne obejmuje krótkookresowy plan produkcyjny, oparty na podziale zadań produkcyjnych i zarządzaniu zapasami (odnosi się do jednorazowych działań produkcyjnych).
- Plan strategiczny to kompleksowy plan obejmujący misję oraz cele strategiczne przedsiębiorstwa, ocenę otoczenia, ogólną strategię oraz strategię funkcjonalne (służy realizacji misji i celów długookresowych firmy).

Innymi rodzajami planowania produkcji, które można wyszczególnić na podstawie aktualnej literatury naukowej są m.in.:

- planowanie elastyczne [Milewska 2014],
- planowanie na podstawie popytu [Ciechańska 2018],

- planowanie na podstawie dostępnych zasobów [Skołud 2000],
- planowanie międzykomórkowe, wewnątrzkomórkowe i ogólnozakładowe [Pająk, Klimkiewicz, Kosierad 2014].

Sama produkcja może dodatkowo zostać podzielona ze względu na wielkość na: jednostkową i seryjną [Pająk, Klimkiewicz, Kosierad 2014]. Sama produkcja niezależnie od przybranego kształtu czy podziału wymaga wspomnianych wyżej w niniejszym tekście wskaźników w celu utrzymania swojej ekonomicznej efektywności [Dobek, Dobek, Śańec 2009]. Podstawowym wskaźnikiem sprawności tych procesów jest, przytoczony przez E. Pająk, M. Klimkiewicz i A. Kosieradzką, całkowity koszt wytworzenia sztuki gotowego wyrobu:

$$K_p = \frac{\text{Ilość wytworzonych wyrobów [szt]}}{\text{Koszt całkowity produkcji [waluta]}}$$

Innymi wskaźnikami opisującymi proces produkcji mogą być:

- wydajność procesów produkcji

$$\text{Wydajność (W)} = \frac{\text{Wyprodukowane jednostki (N)}}{\text{Czas produkcji (t)}}$$

Źródło: [Jankowski 2022].

- wskaźnik jakościowy produkcji

$$WJ = \frac{\text{zaplanowana ilość produkcyjna (ZIP)} - \text{ilość wyprodukowana błędnie (IWB)}}{\text{zaplanowana ilość produkcyjna (ZIP)}} * 100\%$$

Źródło: [Antczak, Gębczyńska 2016].

- wskaźnik ilościowy produkcji

$$WI = \frac{\text{ilość wyprodukowana (IW)}}{\text{Zaplanowana ilość produkcyjna (ZIP)}} * 100\%$$

Źródło: [Antczak, Gębczyńska 2016].

- parametr uszkodzonych jednostek na milion (PPM – Parts Per Million)

$$PPM = \frac{\text{Liczba Części Uszkodzonych}}{\text{Milion Części Wyprodukowanych}}$$

Źródło: [Zajdler, Saniuk 2016].

- całkowita efektywność wyposażenia (wskaźnik O.E.E.)

$$OEE = \text{dostępność} \times \text{wydajność} \times \text{jakość} \times 100\%$$

Źródło: [Zajdler, Saniuk 2016].

Co można dalej rozwinąć otrzymując wzór:

$$\frac{OEE}{100\%} = \frac{\text{CzasZmiany} - \text{CzasPrzestoju}}{\text{CzasZmiany}} * \frac{\text{ProdukcjaWykonana}}{\text{ProdukcjaDocelowa}} * \frac{\text{ProdukcjaWykonana} - \text{Braki}}{\text{ProdukcjaWykonana}}$$

Źródło: [Antosz, Stadnicka 2015; Gola, Kosicka, Daniewski, Mazurkiewicz 2016].

W efekcie końcowym wskaźniki te mogą zostać skumulowane do wymienionego wyżej współczynnika ekonomicznego lub kosztów produkcji kontrolowanych w organizacji przez osoby zarządzając lub dział controllingu, czego końcowym wytworem może być np. wyprowadzenie wzoru na zależność kosztu od czynników składowych występujących w przedsiębiorstwach logistycznych lub produkcyjnych (takich jak stawki, wydajności i wyprodukowane jednostki):

$$\Delta K = \text{Stawka}_{\text{plan}} * \frac{\text{WPJ}_{\text{REAL}} - \text{WPJ}_{\text{PLAN}}}{\text{Wydajność}_{\text{PLAN}}} + \text{Stawka}_{\text{plan}} \left(\frac{\text{WPJ}_{\text{REAL}}}{\text{Wydajność}_{\text{REAL}}} - \frac{\text{WPJ}_{\text{REAL}}}{\text{Wydajność}_{\text{PLAN}}} \right) + \text{Czas}_{\text{Real}} * \frac{\text{Stawka}_{\text{Real}} - \text{Stawka}_{\text{plan}}}{\text{Stawka}_{\text{plan}}}$$

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [Jankowski 2023].

Gdzie WPJ oznacza wyprodukowane jednostki, ΔK to różnica kosztu całkowitego (planowanego w stosunku do zrealizowanego) a skróty REAL i PLAN odpowiednio „realizacja” oraz „planowane”. Na podstawie powyższych wymiernych wskaźników widać wyraźnie, że istnieje możliwość połączenia za pomocą wzorów matematycznych czynników charakterystycznych dla planowania produkcji z teorią ekonomii, co zgodnie z założeniem przytoczonym we wstępie pomoże organizacjom komercyjnym na realizację jednego z głównych celów ich działania, jakim jest przynoszenie zysków.

PODSUMOWANIE

Jak napisane zostało we wstępie, celem niniejszego rozdziału zostało zestawienie dostępnych w literaturze ekonomicznych aspektów związanych

z planowaniem produkcji przy aktualizacji podstawowych pojęć pojawiających się w tym obszarze naukowo-biznesowym. Chociaż temat ten może być z naukowego punktu widzenia eksplorowany w sposób bardzo szeroki i wieloma metodami, a niniejsze opracowanie ograniczone było niewielką objętością tekstu, to można stwierdzić, że postawiony cel został spełniony. Poza redefinicją pojęcia planowania produkcji, która określona została jako: proces koncentrujący się na osiągnięciu celu, jakim jest wytworzenie gotowego wyrobu, obejmujący dobór skutecznych metod i środków produkcyjnych w celu maksymalizacji efektywności przekształcania półproduktów w finalne dobra ekonomiczne z zachowaniem optymalnych kosztów i ustalonego czasu, przybliżone zostały po krótkce jedne z ważniejszych zdaniem autora składowych procesów planowania produkcji. Dodatkowo jako zwieńczenie toku myślowego zaprezentowanego w opracowaniu, wymienione zostały wskaźniki, które w sposób wymierny określają proces produkcyjny i pozwalają pośrednio lub bezpośrednio zdefiniować jego efektywność ekonomiczną, do których należą:

- całkowity koszt wytworzenia sztuki gotowego wyrobu,
- wydajność procesów produkcji,
- wskaźnik jakościowy produkcji,
- wskaźnik ilościowy produkcji,
- parametr uszkodzonych jednostek na milion,
- całkowita efektywność wyposażenia.

Podsumowując, powyższy tekst pokazuje, że planowanie produkcji stanowi bardzo ważny element w strategii organizacji komercyjnych. Potencjał i sprawność procesów produkcyjnych zależą od jakości analizy każdej fazy planowania oraz umiejętności odpowiedzi na zmienne. W celu osiągnięcia sukcesu w dzisiejszym prężnie rozwijającym się środowisku biznesowym, firmy muszą łączyć aspekty ekonomiczne, operacyjne i strategiczne w procesie planowania produkcji.

BIBLIOGRAFIA

Antczak A., Gębczyńska A.

2016 *Analiza efektywności procesu produkcyjnego za pomocą kluczowych wskaźników (KPI) na przykładzie firmy XYZ*, „Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie”, nr 92, s. 9-20.

Antosz K., Stadnicka D.

2015 *Mierniki oceny efektywności i funkcjonowania maszyn w dużych przedsiębiorstwach: wyniki badań*, Rzeszów.

Bednarek P.

2003 *Analiza zależności między wielkością produkcji, kosztami oraz zyskiem dla produkcji jednorodnej w rachunku kosztów działań*, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu. Finanse i Bankowość”, nr 11(972), s. 72-78.

Bendkowski J.

2018 *Aspekty logistyczne w planowaniu produkcji. Wybrane problemy*, „Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie”, nr 121, s. 25-39.

Bernat P.

2011 *Planowanie działalności przedsiębiorstwa wspomagane prognozowaniem*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 185: *Prognozowanie w zarządzaniu firmą*, s. 170-181.

Ciechańska O.

2018 *Model wytwarzania na dostępność jako nowe podejście do planowania produkcji*, „Innowacje w zarządzaniu i inżynierii produkcji”, t. 6, s. 410-419.

Czetwertyński S.

2012 *Produkcja partnerska w internecie jako przykład globalnej dezintegracji procesu produkcji*, „Ekonomia i Prawo. Economics and Law”, nr 11 (4), s. 47-60.

Dendera-Gruszka M., Kulińska E., Wojtynek L.

2018 *Methodology for planning production processes with the use of decision tables in the metal industry*, “Research in Logistics & Production”, nr 8 (1), s. 67-76.

Dobek T. K., Dobek M., Šařec O.

2009 *Porównanie kosztów produkcji pszenicy ozimej w wybranych gospodarstwach Unii Europejskiej*, „Inżynieria Rolnicza”, nr 13, s. 91-97.

Dymowski J.

2008 *Ekonomia społeczna a wolny rynek*, „Ekonomia Społeczna”, nr 1, s. 60-61.

Gola A., Kosicka E., Daniewski K., Mazurkiewicz D.

2016 *Analiza błędów przy ocenie wskaźnika OEE na przykładzie linii rozlewu butelkowego*, Lublin.

Jankowski Ł.

2022 *Ocena efektywności motywacyjnych systemów premiowych w logistyce magazynowej jako jednego z kluczowych elementów zarządzania zasobami ludzkimi w przedsiębiorstwie*, [w:] *Nauki humanistyczne i społeczne w perspektywie interdyscyplinarnej*, t. 2, red. D. Kobyłański, Łódź, s. 83-99.

2023 *Prognoza zatrudnienia w logistycznym centrum dystrybucji towarów w oparciu o metody matematyczne i arkusz kalkulacyjny*, Praca Magisterska obroniona na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego.

Jargiło K.

2018 *Projekt usprawnienia narzędzi do planowania produkcji na przykładzie wybranego przedsiębiorstwa*, Praca Magisterska obroniona na Wydziale Zarządzania Politechniki Warszawskiej.

Michna M., Senczyna S.

2014 *Planowanie produkcji oparte na prognozowaniu-metoda ATP*, „Systemy Wspomagania w Inżynierii Produkcji”, nr 2 (8), s. 129-141.

Milewska E.

2014 *Aspekty techniczne i organizacyjne wdrożenia systemu informatycznego wspomagającego planowanie produkcji*, „Systemy Wspomagania w Inżynierii Produkcji”, nr 2 (8), s. 142-152.

Pająk E., Klimkiewicz M., Kosieradzka A.

2014 *Zarządzanie produkcją i usługami*, Warszawa

Popławski T., Dąsał K.

2007 *Prognozowanie zapotrzebowania na moc i energię elektryczną metodą rozkładu kanonicznego*, „Polityka Energetyczna”, nr 10 (spec. 2), s. 289-304.

Rogowski A.

2023 *Podstawy organizacji i zarządzania produkcją w przedsiębiorstwie*, Warszawa.

Rojek I., Królikowski Z., Marciniak M.

2009 *Hurtownia danych w planowaniu produkcji*, „Studia i Materiały Informatyki Stosowanej”, t. 11, nr 1, s. 8-13

Skołud B.

2000 *Planowanie wieloasortymentowej produkcji rytmicznej*, Gliwice.

Szydło M.

2006 *Planowanie indykatywne jako funkcja państwa wobec gospodarki*, [w:] *Funkcje współczesnej administracji gospodarczej. Księga dedykowana Profesor Teresie Rabskiej*, red. B. Popowska, Poznań.

Szymonik A.

2012 *Planowanie zadań i zasobów logistyki produkcji*, [w:] *Logistyka produkcji*, red. A. Szymonik, Warszawa, s. 32-79.

Trocki M., Wyrozębski P.

2015 *Planowanie przebiegu projektów*, Warszawa.

Zajdler K., Saniuk A.

2016 *Metody badania efektywności procesów produkcyjnych – case study*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, nr 17 (12), cz. 2: *Systemy logistyczne w gospodarowaniu*, s. 495-510.

Źródła internetowe:

Kucia G., 2016, *Prognozowanie a planowanie*, <http://getmore.com.pl/index.php/2016/01/prognozowanie-a-planowanie/> [dostęp: 27.08.2023].

SJP PWN, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/prognozowanie;> <https://sjp.pwn.pl/szukaj/planowanie> [dostęp: 27.08.2023].

ECONOMIC ASPECTS OF PRODUCTION PLANNING

Summary: This article deals with the role of production planning in the context of indicators determining the economic efficiency of this process. The considerations carried out in the text find their beginning in a redefinition, adjusted to the current times, of the basic concepts related to production planning. The author also highlights the differences between the concepts of planning and forecasting, explains the phases of the production sequence and reviews the basic methods of its breakdown, in order to finally reach the indicators that can be used to determine the economic efficiency of this process. As a result, the paper provides an in-depth analysis of the importance of production planning for the economic efficiency of companies, exploring the key stages of planning and their impact on production processes. The purpose of this paper is to compile the economic factors available in the literature related to production planning while updating the basic concepts emerging in this scientific and business area. The research methods used to achieve the objective thus defined were: a literature study of the subject; an interpretative analysis of concepts and definitions; and heuristic methods of information selection.

Keywords: economics, production planning, productivity indicators, management, finance

MAGDALENA BARTCZAK¹,
AGNIESZKA SZYMANKOWSKA²
AKADEMIA NAUK STOSOWANYCH W KONINIE

OCZEKIWANIA MŁODYCH DOROSŁYCH WOBEC PRACODAWCY I CZEKAJĄCYCH ICH WYZWAŃ ZAWODOWYCH

Streszczenie: Celem artykułu jest próba przeanalizowania nastawienia młodych dorosłych do pracodawcy i wyzwań, jakie w związku z zatrudnieniem stawiane są przed nimi na rynku pracy. Wykorzystane w opracowaniu wnioski pochodzą z przeprowadzonego badania empirycznego opartego na kwestionariuszu ankiety, które obejmowało m.in. zagadnienia dotyczące podejścia młodych ludzi do pracy i pracodawcy oraz ich oczekiwań motywacyjnych na rynku pracy. Na badaną grupę składało się 371 losowo wybranych osób, będących studentami różnych kierunków uczelni wyższych. Dobór grupy badawczej wiązał się z tym, że respondenci to osoby, które przygotowują się do wejścia na rynek pracy lub w ostatnim czasie podjęły na nim pracę. Badania pokazały, że badani mają nadzieję na znalezienie ciekawej pracy, dającej im możliwość rozwoju zawodowego i zdobywania kolejnych umiejętności. Oczekują też, że pracodawca zapewni im wiele wyzwań zawodowych i poczucie satysfakcji z nowych osiągnięć. Jednocześnie, w pracy ważna jest dla nich możliwość wykorzystania własnych uzdolnień i rozwoju swoich kompetencji. Wierzą, że pracodawca będzie inwestował w ich naukę i szkolenia oraz dawał im poczucie uczestnictwa. Oczekiwania motywacyjne oraz podejście młodych ludzi do pracodawcy i wyzwań zawodowych powinno być przedmiotem rozważań pracodawców dążących do budowania trwałych zespołów. Są to bowiem obszary podlegające ciągłym przemianom, w ramach których decyzje powinny być podejmowane na podstawie dogłębnych analiz potrzeb i oczekiwań pracowników, ale również trendów na rynku pracy. Uzyskane wnioski powinny przyczynić się do wdrażania zmian w polityce personalnej prowadzących do efektywnego wpływania na poziom zaangażowania pracowników.

Słowa kluczowe: młodzi, pracodawca, oczekiwania, rynek pracy, motywacja

JEL Classification: J24, J53

¹ dr nauk ekonomicznych w zakresie nauk o zarządzaniu i jakości.

² dr nauk ekonomicznych w zakresie nauk o zarządzaniu i jakości.

WSTĘP

Motywowanie to obecnie jedna z kluczowych funkcji procesu zarządzania. Żadna firma bowiem nie osiągnie sukcesu bez silnie zmotywowanego zespołu pracowników, gotowych poświęcić jej swój czas, zaangażowanie oraz wysiłek, nawet w bardzo trudnych czasach [Izdębska 2019: 75-76].

Z każdym rokiem przybywa osób na rynku pracy, które stosunkowo często zmieniają miejsce zatrudnienia. Jak wynika z badania opinii publicznej – Eurobarometr, Polak średnio co 12 lat zmienia pracę, a dla porównania pracownicy we Włoszech decydują się na taką zmianę co 18 lat. Badania te jednak dotyczą starszej grupy osób lub tej będącej w średnim wieku. W przypadku osób z najmłodszego pokolenia mamy do czynienia ze zjawiskiem tzw. jumperów (od angielskiego *jump* – skakać) lub po prostu „skoczków”, którzy często decydują się na zmianę pracy. Z badań bowiem wynika, że pracownicy poniżej 25 roku życia zmieniają pracodawcę znacznie częściej, bo średnio co 14 miesięcy, natomiast swój zakres obowiązków już co 11 miesięcy. Zdecydowanie większą stabilnością charakteryzują się trzydziestolatkowie, którzy odchodzą średnio po 4 latach, a awans otrzymują po dwóch. Warto też podkreślić, że na podstawie analizy aplikacji 4 tys. kandydatów, którą przeprowadziła Firma AG „TEST” Human Resources największy przyrost aspiracji płacowych odnotowywany jest wśród najmłodszych, niedoświadczonych pracowników [Net 6], którzy mają często dość wygórowane oczekiwania.

Motywowanie pracowników i wpływanie na poziom ich zaangażowania w pracę odgrywa bardzo ważną rolę w każdym przedsiębiorstwie. Pracownicy oczekują należytego traktowania i dbałości o ich potrzeby, a pracodawcy nastawieni są na takie kierowanie ludźmi, by w konsekwencji, poprzez ich działania, udało się zrealizować ogólne i szczegółowe cele firmy. Trzeba mieć jednak świadomość, że pracodawcom dużą trudność na obecnym rynku sprawia różnorodność pokoleniowa i zróżnicowane oczekiwania pracowników będących reprezentantami różnych grup wiekowych. O tyle, ile dawniej można było dość łatwo przewidzieć oczekiwania pracowników i zastosować dla wszystkich jednolity system motywowania, tak obecnie konieczne jest indywidualne podejście do potrzeb pracowników reprezentujących różne grupy wiekowe.

Warto dodać, że im bardziej pracodawcy zaangażują się w rozpoznanie potrzeb swoich podwładnych i dopasowanie do nich wykorzystywanych motywatorów, tym większe szanse na wzrost ich zaangażowania, a tym samym zadowolenia z zatrudnienia. To z kolei, zapewni firmie rozmaite korzyści,

rozpoczynając od zbudowania trwałych relacji z pracownikami, a kończąc na poprawie wizerunku firmy w otoczeniu biznesowym.

POKOLENIA PRACOWNIKÓW NA RYNKU PRACY I PODSTAWY ICH MOTYWOWANIA

Motywowanie kadry pracowniczej wymaga dużego wysiłku i wykorzystania różnorodnych czynników motywacyjnych, ale przyczynia się do sprawnego funkcjonowania organizacji i stwarza warunki do skutecznego realizowania celów organizacji [Chabowska-Litka, Werner 2020: 30]. Ponadto, odpowiednia motywacja wyzwala kreatywność, efektywność, entuzjazm, lojalność i zaangażowanie w pracę. Wpływa również na satysfakcję i zadowolenie z efektów wykonanych zadań, zaspokaja ambicje, a nawet przyczynia się do samorealizacji. Motywacja ludzi do pracy wynika przede wszystkim z chęci zaspokojenia potrzeb materialnych i duchowych, rozwoju zainteresowań i realizacji swoich aspiracji. Motywy pracy często wynikają też z przekonań, ideałów, względów społecznych czy kulturowych [Domański 2019: 146-147].

Skuteczność funkcjonujących w przedsiębiorstwie systemów motywowania można rozpatrywać z punktu widzenia firmy i wówczas miarą skuteczności będzie stopień realizacji celów – zadań motywującego. Natomiast, z punktu widzenia pracownika taką miarą będzie poziom satysfakcji i zadowolenia lub ich brak. Każde przedsiębiorstwo ma swoją strategię działania i kluczowe jest to, by przy kształtowaniu systemu motywacyjnego cele pracowników były zbieżne z celami strategicznymi przedsiębiorstwa. Niezbędne jest przy tym uwzględnienie kultury organizacji będącej zbiorem wartości i norm, jakie są istotne i którymi kierują się pracownicy. Efektywność motywacji pracowników i ich wyniki zależą nie tylko od dobrania odpowiednich narzędzi i środków motywacyjnych, ale przede wszystkim od realizowania ustaleń w tym zakresie w praktyce. Coraz częściej prawidłowością w przestrzeni biznesowej jest stawianie na rozwój i samodzielność pracowników, przy czym umiejętność kierowania i motywowania postrzegana jest jako cenny składnik kompetencji. Dlatego też, najbardziej liczy się zaangażowanie pracowników w pracę i na rzecz organizacji, ich wiedza i doświadczenie, a sami pracownicy postrzegani są jako najważniejszy czynnik sukcesu. Konieczna jest zatem spójność interesów pracownika i pracodawcy służąca realizacji celów przedsiębiorstwa [Chabowska-Litka, Werner 2020: 1-2].

Obecnie na rynku pracy równocześnie funkcjonują cztery, różniące się między sobą, pokolenia pracowników (tzw. Baby Boomers, „X”, „Y”, „Z”).

W firmach zespoły międzypokoleniowe mają swoją specyfikę, stwarzają potencjalne korzyści, ale również niosą określone zagrożenia [Venus 2011: 7]. Sukces organizacji funkcjonujących w takich warunkach uzależniony jest od właściwego wykorzystania potencjału każdej zatrudnionej osoby, niezależnie od wieku, płci, narodowości, itd. Menedżerowie, którym podlegają zespoły różnorodnych wiekowo pracowników posiadających odmienne potrzeby, powinni poszukiwać takich rozwiązań, które pozwolą im odpowiednio nimi zarządzać [Żarczyńska-Dobiesz, Chomątowska 2014: 405] przy uwzględnieniu specyfiki pracy w warunkach dużej różnorodności pokoleniowej. W tym celu konieczne jest prowadzenia różnych analiz, które pozwolą poznać pracowników, ich cechy, zachowania i potrzeby. Niezbędna jest też świadomość przynależności pracowników do poszczególnych pokoleń, gdyż daje to możliwość przewidywania cech, działań czy oczekiwań wspólnych i typowych dla danego pokolenia [Maciołek 2019: 27].

Zastanawiając się nad cechami, wykształceniem czy umiejętnościami młodych ludzi należy wspomnieć, że są oni dobrze wykształceni i posiadają wiele umiejętności. Często są przedsiębiorczy [Net 7], choć czasem mają problemy z koncentracją, ale też potrafią motywować się wzajemnie we wspólnym działaniu. Ich niezaprzeczalnymi atutami są otwartość na nowe doświadczenia, innowacyjność i twórcze podejście [Wiktorowicz i in. 2016: 32].

Warto podkreślić, że zatrudnienie pracowników z różnych pokoleń i współpraca starszych przedstawicieli z młodymi pozwala na lepsze wykorzystanie wiedzy, umiejętności i doświadczeń starszych pracowników, a także umożliwia przekazanie najważniejszych kompetencji w zespołach zróżnicowanych wiekowo [Stankiewicz 2015: 182].

W wielu firmach pracodawcy posiadają wiedzę na temat współpracy ze starszymi pokoleniami, ale nie mają jeszcze doświadczenia z najmłodszym pokoleniem, które zdecydowanie różni się w swoim podejściu od starszych stażem kolegów. Pracodawcy i menedżerowie powinni zatem przyglądać się ich potrzebom i oczekiwaniom motywacyjnym, by móc z odpowiednim wyprzedzeniem przygotować się do rozmów wiążących się z rozpoczęciem współpracy, które bez właściwego przygotowania ze strony pracodawcy mogą zakończyć się fiaskiem.

MOTYWOWANIE MŁODYCH DOROSŁYCH WEDŁUG BADAŃ

Analizując dostępne raporty na temat sposobów motywowania najmłodszego pokolenia i podejścia jego przedstawicieli do pracy warto przytoczyć wyniki przeprowadzonych w tym obszarze badań.

Pierwszy z raportów jest efektem badania Deloitte: „Pierwsze kroki na rynku pracy – First Steps into the Labour Market”, które objęło obszary związane z tym, co dla młodych osób, rozpoczynających swoją karierę zawodową, jest najważniejsze i decydujące w wyborze zarówno pracy, jak i pracodawcy. W badaniu wzięło udział 9,1 tys. osób w wieku 18 do 30 lat będących studentami z Europy Środkowej (w tym 2,1 tys. z Polski). Większość respondentów stanowiły kobiety (67%).

Badania wykazały, że młodzi ludzie nie boją się ciężkiej pracy. Wolą rozwijać się z dala od domu, motywowani są osobistymi celami i ambicjami, a nie jedynie wysoką pensją początkową. Prawie dwie trzecie (64%) respondentów chciałoby mieć umowę o pracę w pełnym wymiarze czasu pracy u jednego pracodawcy, a jedna czwarta preferuje pracę w formie elastycznej lub zadaniowej, jako freelancer lub konsultant. Dla ankietowanych kluczową kwestią przy wyborze pracodawcy jest to, czy oferuje on plany rozwoju kariery i umożliwia podnoszenie swoich umiejętności i doświadczenia, co na pierwszym miejscu wskazało 42% badanych [Net 4].

Drugi raport: „Młodzi w pracy. Raport 2021, Wyzwania młodych na rynku pracy”, powstał w oparciu o wywiady przeprowadzone wśród 30 osób (22 kobiety i 8 mężczyzn) w wieku 19-26 lat, studiujących w momencie badania, będących absolwentami studiów wyższych lub szkoły średniej, a więc wkraczających na rynek pracy. Respondenci byli zróżnicowani pod kątem miejsca zamieszkania (wschód/zachód Polski), motywacji do pracy, chęci relokacji i preferencji miejsca pracy. Wywiady odbyły się w kwietniu 2021 roku. Podobne badanie zostało przeprowadzone również na większej grupie, bo liczącej 78 osób na przełomie marca i kwietnia 2021 roku.

W opinii respondentów pojęcie „praca na etacie” łączy z koniecznością bycia dyspozycyjnym czasowo, ze stałymi dochodami finansowymi, a także ze stabilnością i bezpieczeństwem. Niestety, wielu z nich wiąże to pojęcie z monotonią, powtarzalnością, brakiem wolności, zmęczeniem, słabym rozwojem, a także wykonywaniem poleceń bez jakiegokolwiek wpływu.

Wśród motywujących czynników ankietowani najwyżej oceniali: zdobywanie wiedzy i doświadczenia oraz pieniądze, które wskazywane były przez

respondentów jako najważniejsze dla ich zaangażowania w pracę. Jeśli chodzi o wynagrodzenie, to młodzi są świadomi tego, że dopiero wchodzi na rynek pracy, więc oczekują zarobków w kwocie ok. 2,5 tys. zł, a docelowo ok. 8-10 tys. zł. Ważne dla młodych jest również poczucie zawodowego spełnienia oznaczające dla nich, że są we właściwym miejscu, lubią to co robią, mają możliwość rozwoju i są doceniani. Wysoko oceniany był również jasno określony cel, jako silny motywator rozumiany jako cel, który chce się w danym momencie życia osiągnąć, jako pragnienie zrealizowania czegoś, a także ustalony kierunek działania związany z zadaniami do wykonania. W dalszej kolejności młodzi wymieniali przyjazną atmosferę w pracy i równowagę pomiędzy życiem zawodowym a prywatnym, bo szczególnie tzw. *work-life balance* dla młodych stanowi bardzo ważny aspekt. Istotny jest też dla nich tzw. team working, by osoby pracujące ze sobą szanowały się wzajemnie i razem współpracowały, by osiągnąć zamierzony cel. Oprócz zespołu liczy się też dla nich miejsce pracy, by było bezpieczne i estetyczne [Net 2].

Podjmując decyzję o aplikowaniu na ofertę zatrudnienia, młodzi Polacy dokładnie sprawdzają przyszłego pracodawcę, co podkreśla 85,8% ankietowanych. Prawie wszystkich badanych ciekawi profil działania firmy (97,2%) oraz poziom oferowanego przez nią wynagrodzenia (93,5), a niemal 3/4 z nich, bo 74,9% – oferta benefitów dla pracowników. Ponadto, 85,8% kandydatów podkreśla, że poszukiwało opinii na temat pracodawcy w Internecie, a rozważając ofertę sprawdzali: adres firmy i wygląd biura (73,6%), stronę kariery pracodawcy (70,6%), rozwiązania wprowadzone przez pracodawcę w okresie pandemii (68,9), wartości firmowe (65,6), misję oraz wizję (63,9), a także profile pracodawcy w mediach społecznościowych 63,5% [Net 3].

W badaniu zrealizowanym za pomocą ankiety on-line na przełomie marca i kwietnia 2021 roku w ramach raportu: „Młodzi Polacy na rynku pracy” uczestniczyło 2500 studentów i absolwentów wyższych uczelni. Respondenci byli w różnym wieku, wśród nich studenci stanowili 75,9%, a absolwentów było jedynie 24,1%. W grupie najważniejszych czynników motywujących do pracy dla młodych ludzi znalazły się m.in.:

- zdobycie doświadczenia zawodowego (49,8%)
- wysokie zarobki (46,9%)
- przyjazna atmosfera (46,0%)
- poczucie sensu wykonywanej pracy (43,4%)
- praca zgodna z zainteresowaniami (36,4%)
- możliwość zachowania work-life balance (33,6%)

- stabilne i bezpieczne zatrudnienie (31,1%)
- elastyczne godziny pracy (30,9%)
- ciekawe zadania (30,0%).

Można stwierdzić, że powyższe dane potwierdzają wskazania z wcześniej przytoczonych raportów.

Respondenci zostali również poproszeni o podanie czynników, które by-łoby im trudno zaakceptować w pracy. Wymienili oni:

- brak możliwości rozwoju (47,5%)
- nieadekwatne zarobki do oczekiwań (45,7%)
- wysoki poziom stresu (42,5%)
- konflikt w zespole (37,7%)
- brak możliwości awansu (29,2%)
- powtarzalne, nudne zadania (27,0%)
- długi dojazd do pracy (16,8%).

Analizując oczekiwania młodych ludzi na rynku pracy należy zauważyć, że najbardziej liczą oni na umowę o pracę, którą wskazało 74,20%, pracę zgodną z ich profilem wykształcenia (50,9%), a także staż w niepełnym wymiarze godzin, by połączyć go ze studiami (22,6%). Jednak, co należy zauważyć, znalazła się grupa badanych, która podkreśliła, że rodzaj umowy nie ma dla niej większego znaczenia (12,40%). Ponadto, sukces zawodowy to dla 36,3% badanych praca, która jest pasją, a świadczą o nim również wysokie zarobki (17,3%), łączenie pracy z podróżowaniem (11,9%), stanowisko eksperta czy prowadzenie własnej firmy (9%).

Warto dodać, że dla 46% młodych Polaków ważna jest bogata oferta benefitów, bo z tym utożsamiają dobrego pracodawcę. Poza tym, dla pracowników wchodzących na rynek pracy ważne są świadczenia pozapłacowe: dostęp do szkoleń (48,5%), elastyczne godziny pracy i możliwość pracy zdalnej, jako „obowiązkowy” dodatek dla odpowiednio 38,7% i 33,7% badanych, ubezpieczenie zdrowotne (34%) oraz prywatna opieka medyczna istotna dla 33,2% respondentów [Net 3]. Młode pokolenie jest pewne siebie i zna swoją wartość, dlatego też benefity pozapłacowe stają się oczekiwanym standardem. Wiele osób chce mieć możliwość używania na przykład karty sportowej dającej dostęp do różnych obiektów sportowych i siłowni, gdyż modne jest dbanie o kondycję i prowadzenie zdrowego stylu życia. Taka karta w połączeniu z m.in. z prywatną opieką medyczną jest dla młodych jednym z podstawowych warunków, które pracodawca powinien zapewnić, by pomóc im w zachowaniu *work-life balance* [www.strefabiznesu.pl]. Dla przedstawicieli

tego pokolenia liczy się też pochwała, jednak musi być ona częsta i konkretna, ze wskazaniem tego czego dotyczy. Krytyka ma bowiem dla nich znaczenie tylko wtedy, gdy poparta jest wskazówkami pomagającymi usprawnić pracę i gdy nie przysłania ona pozytywnej informacji zwrotnej [Net 1].

Badania wśród młodych ludzi wkraczających na rynek pokazują, że praca jest dla nich najczęściej dodatkiem do życia prywatnego i realizowanych pasji. Istotną rolę odgrywają dla nich zarobki, choć czasem mają problemy z dostosowaniem się do trudnych warunków, czy wysokich wymagań. Zdecydowanie preferują oni pracę zdalną lub taką, w której mogą mieć dużą swobodę i wykonywać własne zlecenia [Net 5].

Młodzi ludzie mają swoje wyobrażenia i wiedzą co mogą zaakceptować, a co z pewnością odrzucą w ofercie pracy. W dużej mierze większość z nich akceptuje istniejące warunki, jednocześnie nie kwestionując konkurencyjności na rynku i przyjmując bezkrytycznie odpowiedzialność za siebie [Mørch i in. 2018: 422-438].

Bardzo ważne jest to, by pracodawcy rozumieli różnice między pracownikami i zauważali ich indywidualne potrzeby oraz oczekiwania, a w ramach zarządzania zasobami ludzkimi potrafili je wykorzystać w taki sposób, by pracownicy mogli osiągnąć swój pełny potencjał i być efektywnymi w swojej pracy. Jeśli bowiem pracodawcy chcą pozyskiwać z rynku najlepszych kandydatów to muszą poznawać ich oczekiwania i wdrażać odpowiednie działania w polityce firmy. W przeciwnym razie konkurencja pozyska do współpracy tych najbardziej wartościowych [Net 4].

Istotne jest przy tym nieustanne śledzenie trendów na rynku pracy. Pozwoli to z odpowiednim wyprzedzeniem zaplanować i wdrożyć konieczne zmiany w przedsiębiorstwie pozwalające na sprostanie wymaganiom turbulentnego otoczenia biznesowego.

METODOLOGIA BADAŃ

Celem artykułu jest próba przeanalizowania nastawienia młodych dorosłych do pracodawcy i wyzwań, jakie w związku z zatrudnieniem stawiane są przed nimi na rynku pracy. Prezentowane w niniejszym artykule wyniki są częścią badania, którego celem jest poznanie oczekiwań młodych dorosłych na rynku pracy i którym objęto studentów wybranych uczelni województwa wielkopolskiego. Dobór uczelni do badania był celowy. Badanie zostało przeprowadzone w okresie od grudnia 2018 do marca 2019 roku, a podstawowym narzędziem pomiaru był kwestionariusz ankiety audytoryjnej, który

zawierał pytania otwarte i zamknięte. Pozwoliło to ankietowanym na swobodę w udzielaniu odpowiedzi, a udział w realizowanych pracach badawczych zapewniał wszystkim respondentom całkowitą anonimowość. Przygotowane kwestionariusze ankietowe zostały przekazane do wypełnienia studentom na 12 różnych kierunkach studiów, w przeważającej większości były to kierunki ekonomiczne. Wśród badanych znaleźli się studenci różnych typów studiów: studiów pierwszego i drugiego stopnia, jednolitych studiów magisterskich oraz studiów podyplomowych.

Po wstępnej weryfikacji otrzymanych kwestionariuszy ostatecznie do badania zakwalifikowano 371 respondentów, z czego 63,6% (236 osób) stanowiły kobiety, a 36,4% (135 osób) mężczyźni. Największą grupę badanych stanowiły osoby w wieku 19-24 lata. Było ich 87,6% (325 osób). Zdecydowaną mniejszość stanowiły osoby w wieku 25-29 lat oraz 30-34 lata – w obu grupach po 4,6% (17 osób). W grupie ankietowanych znalazło się również kilka osób w wieku 35-39 lat (7 osób).

Badane osoby nie posiadają zbyt dużego doświadczenia w pracy zawodowej. Spośród nich 32,4% (135 osób) zadeklarowało, że podejmuje prace dorywcze, a 12,7% (53 osób) posiada doświadczenie do 1 roku. W grupie badanych osób 10,1% (42 osoby) odbyło dwie praktyki studenckie, a 10,6% (44 osoby) jest bez doświadczenia i bez praktyk. Ponadto, od 1 roku do 2 lat oraz od 2 do 3 lat doświadczenia posiada odpowiednio po 8,9% (37 osób), od 3 do 4 lat 7,2% (30 osób), powyżej 4 lat 4,8% (20 osób), a odbyłą jedną praktykę studencką ma 4,3% – 18 osób.

Przedstawione wyniki badań zostały oparte wyłącznie na poprawnie wypełnionych kwestionariuszach ankietowych, które przyjęto do analizy [Bartczak, Szymankowska 2020: 110].

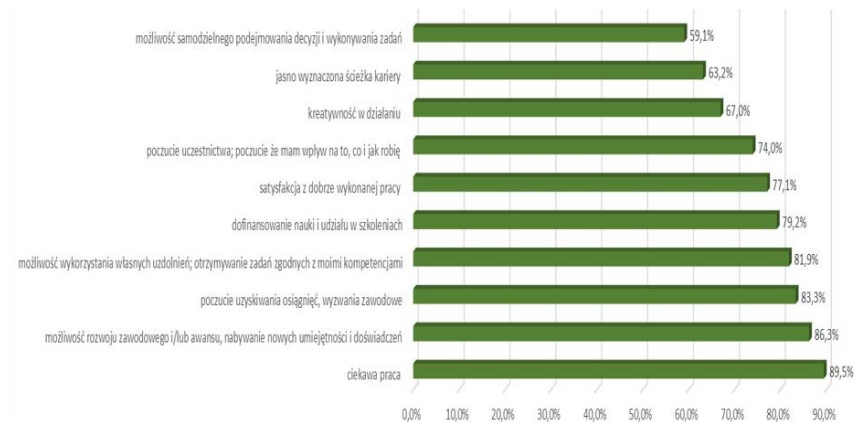
OCZEKIWANIA MŁODYCH DOROSŁYCH WOBEC PRACODAWCY I WYZWAŃ ZAWODOWYCH NA PODSTAWIE BADAŃ EMPIRYCZNYCH

Młodzi ludzie chętnie deklarują swoje oczekiwania i potrafią jasno określić co jest dla nich ważne, a czego nie będą mogli zaakceptować. W przeprowadzonych badaniach te oczekiwania były bardzo widoczne, a najważniejsze dane zostały przedstawione na wykresie 1.

Jak wynika z wykresu respondenci wskazywali, że oczekują, aby praca jaką będą wykonywać, była dla nich ciekawa (zgadzało się z tym stwierdzeniem niemal 90% badanych, a pozostałe 10% nie miało zdania na ten temat).

Na zbliżonym wysokim poziomie wskazań znalazło się również oczekiwanie, że praca będzie dawała możliwość rozwoju zawodowego i zdobywania nowych umiejętności i doświadczeń, a także zapewni nowatorskie wyzwania i poczucie satysfakcji z nowych osiągnięć. Młodzi ludzie w pracy oczekują również możliwości wykorzystania własnych uzdolnień i rozwoju zakresu swoich kompetencji.

Wykres 1. Oczekiwania młodych ludzi w stosunku do pracy

Źródło: opracowanie własne.

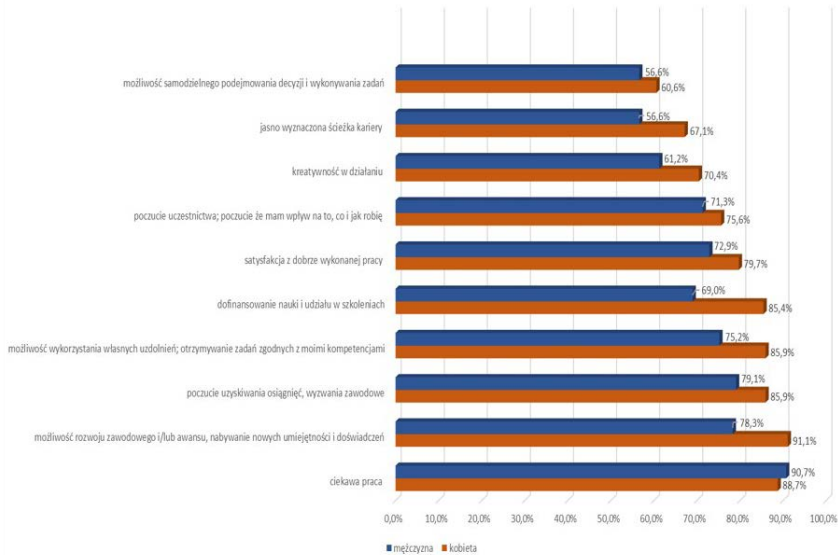
Jednocześnie, respondenci spodziewają się tego, by firma „w nich zainwestowała”, a więc sfinansowała ich naukę i szkolenia. Spośród ankietowanych 77% wskazywało, że zgadza się z tym, iż motywuje ich satysfakcja z dobrze wykonanej pracy, a 74% badanych zaznaczało, że zachęca ich głównie poczucie uczestnictwa (poczucie, że mam wpływ na to co robię). Nieco mniejsza zgodność (choć ciągle na wysokich 60-70% wskazaniach) odnosiła się do możliwości kreatywnego działania, jasno wyznaczonej ścieżki kariery oraz możliwości samodzielnego podejmowania decyzji i wykonywania zadań.

Analizując dane można zauważyć pewne prawidłowości w zakresie podejścia młodych do pracy i pracodawcy wynikające z płci. Najważniejsze wyniki uzyskane w badaniu zobrazowano na wykresie 2.

Przyglądając się powyższym danym można zauważyć, że młode kobiety mają wyższe od mężczyzn oczekiwania związane z rozwojem i samorealizowaniem się w miejscu pracy. Kobiety bardzo wysoko wskazują, że oczekują w pracy możliwości rozwoju i/lub awansu, a także nabywania nowych umiejętności i doświadczeń (ponad 90% zgadza się w tym stwierdzeniem). Ponadto liczą na to, że w miejscu pracy stworzona zostanie im możliwość wykorzystania własnych uzdolnień, a przydzielane im zadania będą zgodne

z ich kompetencjami. Jednocześnie, mają nadzieję na to, że praca pozwoli im wykazać się kreatywnością w działaniu. Tym samym, spodziewają się, że firma wykaże gotowość „zainwestowania” w ich rozwój i dofinansuje ich naukę lub szkolenia, a ich zaangażowanie przełoży się na jasno wyznaczoną ścieżkę kariery.

Wykres 2. Podejście młodych ludzi do pracy i pracodawcy w podziale na płeć respondentów

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowując uzyskane w badaniach wnioski warto podkreślić, że w swoim podejściu do przyszłego pracodawcy i jego oferty młodzi ludzie ze względu na brak doświadczenia zawodowego dość idealistycznie podchodzą do wymagań zawodowych. Oczekują bowiem, że praca będzie ciekawa, pozwoli im na szersze wykorzystanie posiadanych uzdolnień dając jednocześnie poczucie satysfakcji, a także zapewni im rozwój i związany z nim awans zawodowy oraz pozwoli na poznanie i realizację jasno nakreślonej ścieżki ich kariery.

PODSUMOWANIE

Posiadający właściwe kompetencje i wysoce zmotywowani pracownicy stanowią jedno z kluczowych źródeł osiągnięcia przewagi konkurencyjnej firmy na rynku. Natomiast, sprawnie funkcjonujący system motywacyjny wpływa na zwiększenie efektywności pracy zatrudnionych osób [Kobyłka 2016: 41]. W związku z tym, pracodawca powinien szukać takich rozwiązań w zakresie

motywowania pracowników, które pozwolą firmie na realizację jej celów i osiągnięcie na rynku sukcesu, przy jednoczesnym uwzględnieniu indywidualnych potrzeb i oczekiwań różnorodnych pokoleniowo członków zespołu. W dążeniu do stworzenia trwałych zespołów w przedsiębiorstwie szczególną uwagę pracodawcy powinni poświęcić podejściu młodych ludzi do oferty pracy i stawianym przed nimi wyzwaniom zawodowym. Może to bowiem stać się przyczynkiem do wdrożenia zmian w polityce personalnej nastawionej na budowanie wysokiego poziomu zaangażowania pracowników.

Wprawdzie oczekiwania młodych ludzi na rynku pracy są dość wygórowane, ale jeśli pracodawca zadba o optymalne warunki pracy wraz z możliwością rozwoju, pracownicy mogą przyczynić się nie tylko do poprawy wyników finansowych firmy, ale przede wszystkim wpłynąć na atmosferę w zespole, poprzez wzajemne wsparcie w realizacji działań pozwalających lepiej przygotować firmę do przetrwania ewentualnych kryzysów i funkcjonowania w warunkach wysokiej konkurencji.

Przeprowadzone badania pokazały, że młodzi dorośli oczekują tego, by praca była ciekawa, dawała możliwość rozwoju zawodowego i zdobywania kolejnych umiejętności, a także zapewniała nowe wyzwania zawodowe i poczucie satysfakcji z uzyskanych osiągnięć przy jednoczesnym poczuciu uczestnictwa. Wierzą oni również, że pracodawca będzie finansował ich dalszą naukę i szkolenia. Warto podkreślić, że młode kobiety biorące udział w badaniu mają wyższe od mężczyzn oczekiwania związane z rozwojem i samorealizacją w miejscu pracy oraz nabywaniem nowych umiejętności i doświadczeń.

Na podstawie literatury można również stwierdzić, że oprócz powyżej wskazanych czynników motywacyjnych dużą rolę dla młodych ludzi odgrywa możliwość pracy z domu i samodzielność na stanowisku. Wolą oni też pracę zadaniową, gdzie sami mogą rozporządzać swoim czasem i życiem, przy czym, co warto zauważyć, kontrola pracodawcy wpływa na nich demotywiąco.

Istotne dla pracodawców powinno być przyjrzenie się czynnikom mogącym wpływać na zaangażowanie w wykonywanie obowiązków najmłodszych pracowników, ale też prowadzenie dalszych analiz w tym zakresie. Interesującym może być poznawanie postawy młodych pracowników wobec pracodawcy oraz jego oferty w kontekście wpływania na ich zaangażowanie w pracę i możliwości nawiązywania z nimi długotrwałej współpracy.

BIBLIOGRAFIA

Bartczak M., Szymankowska A.

2020 *Ocena potencjału młodzieży i jej nastawienia do pracy zawodowej*, [w:] *Współczesne aspekty naukowo-badawcze w XXI wieku*, red. P. Maśloch, H. Wojtaszek, Pelpin.

Chabowska-Litka A., Werner J.

2020 *Motywacja jako forma zarządzania kapitałem ludzkim w nowoczesnej organizacji*, „Zarządzanie innowacyjne w gospodarce i biznesie”, nr 2 (31).

Domański Z.

2019 *Zarządzane organizacją poprzez motywowanie pracowników*, „Journal of Modern Science”, t. 4 (43).

Izdebska M.

2019 *Systemy motywacyjne małych i średnich przedsiębiorstw*, „Zeszyty Naukowe WSP”, nr 3: *Współczesne aspekty relacji i komunikacji*, red. A. Grzegorzczak, Warszawa.

Kobyłka A.

2016 *Źródła motywacji pokolenia Y w pracy zawodowej*, „Studia Oeconomica Posnaniensia”, nr 4 (6).

Maciołek D.

2019 *Niepokorne pokolenie milenium. Czego pragnie na rynku pracy*, Warszawa.

Mørch S., Pultz S., Stroebaek P.

2018 *Strategic Self-management: The New Youth Challenge*, „Journal of Youth Studies”, nr 21 (4).

Stankiewicz K.

2015 *Wdrażanie metod zarządzania wiekiem w organizacjach publicznych na przykładzie Urzędu Miejskiego w Kilonii*, „Zarządzanie Zasobami Ludzkimi”, nr 3-4 (104-105), s. 181-194.

Wiktorowicz J., Warwas I., Kuba M., Staszewska E., Woszczyk P., Stankiewicz A., Kliombka-Jarzyna J.

2016 *Pokolenia, co się zmienia? Kompendium zarządzania multigeneracyjnego*, Warszawa.

Venus M.

2011 *The Multi-generational Workplace, Northern Colorado Business Report*, listopad 2011, Supp. *Diversity*.

Żarczyńska-Dobiesz A., Chomątowska B.

2014 *Pokolenie „Z” na rynku pracy – wyzwanie dla zarządzania zasobami ludzkimi*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 350.

Źródła internetowe:

Merriman M., Valerio D.

2017 *One Tough Customer: How Gen Z is Challenging the Competitive Landscape and Redefining Omnichannel. Ernst & Young Report*, [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-one-tough-customer/\\$FILE/EY-onetough-customer.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-one-tough-customer/$FILE/EY-onetough-customer.pdf) [dostęp: 15.05.2022].

Net 1 Gilbert J., 2011, *The Millennials: A new generation of employees, a new set of engagement policies*, <https://iveybusinessjournal.com/publication/the-millennials-a-new-generation-of-employees-a-new-set-of-engagement-policies/> [dostęp: 22.05.2022].

Net 2 *Młodzi w pracy. Raport 2021, Wyzwania młodych na rynku pracy, Biznes w Kobietych Rękach. Sieć przedsiębiorczych kobiet*, <https://siecprzedsiębiorczychkobiet.pl/wp-content/uploads/2021/05/Raport-Mlodzi-Na-Rynku-Pracy.pdf> [dostęp: 19.05.2022].

Net 3 *Raport, Młodzi Polacy na rynku pracy 2021*, www.pwc.pl/publikacje/raport-pwc-mlodzi-na-ryнку-pracy-2021 [dostęp: 18.05.2022].

Net 4 *Raport: Pierwsze kroki na rynku pracy 2021, First Steps into the Labour Market – wyniki badania przeprowadzonego wśród studentów i absolwentów w Europie*, <https://www2.deloitte.com/pl/pl/pages/human-capital/articles/Raport-Pierwsze-kroki-na-ryнку-pracy-2021.html> [dostęp: 16.05.2022].

Net 5 *Różne pokolenia – różne oczekiwania wobec pracodawcy*, 2016, <http://www.newsweek.pl/biznes/ludzie-biznesu/rynek-pracy-a-generacja-pokolenie-pracodawcy-oczekiwania,artykuly,402020,1.html> [dostęp: 28.05.2022].

- Net 6 *Skoczę po pracę! Dlaczego młodzież tak często zmienia miejsce zatrudnienia?*, 2021, <https://www.gowork.pl/blog/skoczze-po-prace-dlaczego-mlodziez-tak-czesto-zmienia-miejsce-zatrudnienia> [dostęp: 16.05.2022].
- Net 7 [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-one-tough-customer/\\$FILE/EY-onetough-customer.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-one-tough-customer/$FILE/EY-onetough-customer.pdf) [dostęp: 16.05.2022].

EXPECTATIONS OF YOUNG ADULTS FROM THE EMPLOYER AND THE PROFESSIONAL CHALLENGES AHEAD

Summary: The aim of the article is an attempt to analyze the attitude of young adults towards the employer and the challenges they face in the labor market in connection with employment. The conclusions used in the study come from an empirical study based on a questionnaire, which included, among others, issues related to young people's approach to work and the employer and their motivational expectations on the labor market. The study group consisted of 371 randomly selected people who were students of various faculties at universities. The selection of the research group was related to the fact that the respondents are people who are preparing to enter the labor market or have recently started working on it. Research has shown that the respondents hope to find an interesting job, giving them the opportunity to develop professionally and acquire new skills. They also expect that the employer will provide them with many professional challenges and a sense of satisfaction from new achievements. At the same time, it is important for them to be able to use their talents and develop their competences at work. They believe that the employer will invest in their learning and training and give them a sense of participation. Motivational expectations and the approach of young people to the employer and professional challenges should be considered by employers who strive to build sustainable teams. These are areas that are subject to constant change, in which decisions should be made on the basis of in-depth analyzes of employees' needs and expectations, as well as trends on the labor market. The conclusions obtained should contribute to the implementation of changes in personnel policy leading to effective influence on the level of employee involvement. The aim of the article is an attempt to analyze the attitude of young adults to the employer and the challenges they face in the labor market in connection with employment. The conducted empirical study based on the questionnaire included, among others, issues related to young people's approach to work and the employer and their motivational expectations on the labor market. The study group consisted of a 400-person sample, consisting of randomly selected students of various university faculties. The selection of the research group was related to the fact that the respondents are people who are preparing to enter the labor market or have recently started working on it. Research shows that young people hope to find an interesting job, giving them the opportunity to develop professionally and acquire new skills. They also expect the employer to provide them with many professional

challenges and a sense of satisfaction with their new achievements. At work, it is important for them to be able to use their own talents and develop their competences. They believe that the employer will invest in their education and training and give them a sense of participation. Motivational expectations and the approach of young people to the employer and professional challenges should be considered by employers who strive to build sustainable teams. These are areas that are subject to constant change, in which decisions should be made on the basis of in-depth analyzes of the needs and expectations of employees, as well as trends on the labor market. Conclusions from these analyzes should contribute to the implementation of changes in personnel policy leading to effective impact on the level of employee involvement.

Keywords: young, employer, expectations, labor market, motivation

JEL Classification: J24, J53